

Vammaisuuden diskursiiviset jännitteet nuortenkirjallisuuden dialogeissa: tarkasteltavana Tuula Kallioniemen Rottaklaani ja Maria Aution Varjopuutarha
Ilona Kemppinen

Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2022
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Kemppinen, Ilona. 2022. Vammaisuuden diskursiiviset jännitteet nuortenkirjallisuuden dialogeissa: tarkasteltavana Tuula Kallioniemen Rottaklaani ja Maria Aution Varjopuutarha. Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 58 sivua.

Vammaisia hahmoja sisältävät nuortenkirjat ovat tärkeitä, sillä niillä on monia yhteiskunnallisia, kasvatuksellisia ja terapeuttisia merkityksiä. Siitä huolimatta vammaisuuden kuvauksia nuortenkirjallisuudessa on tutkittu vain vähän Suomessa ja kansainvälisesti. Tutkimukseni tarkoituksena oli analysoida vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä nuortenkirjallisuuden dialogeissa. Tarkastelin myös sitä, millä tavoin kirjojen vammaiset hahmot asemoituvat näissä diskursseissa.

Tutkimusaineistonani oli kaksi nuortenkirjaa, joista toinen on Tuula Kallioniemen (2008) Rottaklaani ja toinen Maria Aution (2014) Varjopuutarha. Tarkastelin tutkimuksessani näiden kirjojen dialogeja. Rajasin tutkimusaineiston käyttämällä tarkoituksenmukaista otantaa. Tutkimusmenetelmänäni oli diskurssi-analyysi, jossa hyödynsin piirteitä diskursiivisesta psykologiasta ja foucault'laisesta diskurssianalyysistä. Näiden taustalla on sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaan sosiaalista todellisuutta rakennetaan kielen avulla. Aineiston analysoimisessa yhdistin temaattista analyysia ja diskurssianalyysia. Käyttämiäni analyttisiä käsitteitä olivat diskursiivinen jännite ja subjektipositio.

Tulosten mukaan nuortenkirjojen dialogeissa esiintyi viisi diskursiivista jännitettä, joissa vammaiset hahmot asemoituivat eri tavoin. Diskursiivisia jännitteitä sekä niihin liittyviä positioita olivat: jännite 1) erilaistamisen ja arkipäiväistämisen diskurssit sekä erilaisen ja samanlaisen positiot, jännite 2) kyvyttömyyden ja kyvykkyyden diskurssit sekä kyvyttömän ja kyvykkään positiot, jännite 3) tuomitsemisen ja hyväksymisen diskurssit sekä ulkopuolisen ja osallisen positiot, jännite 4) uhriutumisen ja voimaantumisen diskurssit sekä uhrin ja toimijan positiot, jännite 5) epäoikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden diskurssit sekä perusteettomasti etuoikeutetun ja yhdenvertaisen positiot.

Asiasanat: vammaisuus, nuortenkirjallisuus, dialogi, diskursiivinen jännite

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	6
2	NÄKÖKULMIA VAMMAISUUTEEN	10
	2.1 Yksilöllisestä yhteisölliseen vammaisuuden näkemykseen.....	10
	2.2 Vammaisuus sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona	13
3	DIALOGI JA VAMMAISUUS NUORTENKIRJALLISUUDESSA	15
	3.1 Nuortenkirjallisuus kirjallisuuden lajina	15
	3.2 Dialogi ja dialogisuus nuortenkirjallisuudessa	17
	3.3 Vammaisuuden kuvaaminen nuortenkirjallisuudessa.....	19
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYS	21
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
	5.1 Tutkimusaineiston kuvaus, valinta ja rajausta	22
	5.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä.....	24
	5.3 Aineiston analyysi.....	27
6	VAMMAISUUDEN DISKURSIIVISET JÄNNITTEET	29
	6.1 Jännite 1: erilaistamisen ja arkipäiväistämisen diskurssit	29
	6.2 Jännite 2: Kyvyttömyyden ja kyvykkyyden diskurssit.....	32
	6.3 Jännite 3: Tuomitsemisen ja hyväksymisen diskurssit	34
	6.4 Jännite 4: Uhriutumisen ja voimaantumisen diskurssit	36
	6.5 Jännite 5: Epäoikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden diskurssit	38
7	POHDINTA	42
	7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	42
	7.2 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	44

7.3 Jatkotutkimusaiheet ja käytännön sovellukset.....	47
LÄHTEET	49

1 JOHDANTO

Viimeisten vuosikymmenien aikana yhä useammat lasten- ja nuortenkirjat ovat alkaneet sisältää vähemmistöryhmiin kuuluvia hahmoja. Kirjoissa on myös näkynyt vahvasti yhteiskunnallisessa keskustelussa esillä olevia teemoja, kuten mielenterveysongelmat, rasismi, monikulttuurisuus ja #metoo-kampanja. Vammaisia hahmoja sisältäviä lasten- ja nuortenkirjoja on kuitenkin julkaistu Suomessa vain vähän. (Ks. Satokangas 2019, 5–6, 8.) Näitä kirjoja kutsutaan myös inkluusiokirjallisuudeksi (Beckett, Ellison, Barrett & Shah 2010, 374).

Vammaisia hahmoja sisältävät lasten- ja nuortenkirjat ovat tärkeitä, sillä niillä on monia yhteiskunnallisia, kasvatuksellisia ja terapeuttisia merkityksiä. Yhteiskunnallisesti nämä kirjat voivat edistää inkluusion tavoitteita ja tasa-arvoa. Kasvatuksellisesti ne voivat heijastaa luokkahuoneiden kasvavaa sosiaalista monimuotoisuutta ja edistää positiivisia asenteita erityisiä tarpeita omaavia vertaisia kohtaan. Terapeuttisesti ne voivat edistää näiden nuorten positiivisen minäkuvan ja itsetunnon kehittymistä. (Beckett ym. 2010, 374–375.) Tämän takia on merkityksellistä tutkia, millä tavoin vammaisuutta kuvataan lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja kuinka erilaiset kuvaukset haastavat tai eivät haasta erityisiä tarpeita omaavien ihmisten syrjintää tai näitä ihmisiä syrjiviä asenteita.

Vammaisuuden kuvaukset lasten- ja nuortenkirjoissa heijastavat ja rakentavat oman aikakautensa yhteiskunnallisia käsityksiä vammaisuudesta (Nyqvist 2010, 42). Perinteisesti vammaisuuden kuvaukset lasten- ja nuortenkirjoissa ovat olleet stereotyyppisiä ja negatiivisia. Vammaiset hahmot ovat olleet merkityksellisiä lähinnä muiden hahmojen moraalisen kehityksen kannalta tai ne ovat toimineet kirjallisina symboleina. Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana vammaisuuden kuvaukset ovat tulleet positiivisemmiksi, tarkemmiksi ja monipuolisemmiksi. Nuortenkirjallisuuteen on tullut myös kriittisiä vammaisuuden kuvauksia, jotka käsittelevät nuoren sopeutumista, itsensä löytämistä ja kriisin hoitamista. (Curwood 2013, 17–18.)

Tutkielmani aiheena on vammaisuuden kuvaukset nuortenkirjallisuudessa. Suomessa vammaisuuden kuvauksia lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on tutkittu aikaisemmin pro graduissa ja kandidaatintutkielmissa. Pro graduissa yleisiä vammaisuuden kuvauksia on tutkittu lasten kuvakirjoissa (ks. Lantela 2019; Nyqvist 2010), esiopetuksen, yläkoulun ja lukion oppimateriaaleissa (ks. Heiskanen 2013; Tausta 2015) sekä lasten- ja nuortenromaaneissa (ks. Erkkilä 1989; Huikari 1990). Vammaisryhmittäin on tutkittu kehitysvammaisuutta lastenromaaneissa (ks. Solantaus 2008) sekä sosioemotionaalisia ongelmia lasten- ja nuortenromaaneissa (ks. Isotupa 2008; Karvonen 2007; Kujanen 2020; Mikkola 2008; Perttunen 2019). Kandidaatintutkielmissa on tutkittu vammaisuuden kuvauksia yleisesti lasten kuvakirjoissa (ks. Arminen 2018). Vammaisryhmittäin on tutkittu lukivaikeutta nuorten fantasiakirjasarjassa (ks. Uusi-Hautamaa 2017) ja liikuntavammaisuutta nuortenromaanissa (ks. Alho 2020). Vammaisuuden kuvauksia nuortenkirjallisuudessa on kuitenkin tutkittu vähän ja osa aiheesta tehdyistä pro graduista on vanhoja (ks. Erkkilä 1989; Huikari 1990).

Kansainvälisesti vammaisuuden kuvauksia lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on tutkittu erilaisissa kirjallisuusanalyseissa, kuten empiirisissä tutkimuksissa (esim. Beckett 2010; Curwood 2013), kirjallisuusarvosteluissa (esim. Bittner 2015) ja esseissä (esim. Mcinally 2006). Niissä vammaisuutta on tutkittu lasten kuvakirjoissa (esim. Golos & Moses 2011), saduissa (esim. Wheeler 2013), oppimateriaaleissa (esim. Martínez-Bello & Martínez-Bello 2016), sarjakuvissa (esim. Irwin 2012), lasten- ja nuortenromaaneissa (esim. Prater 2003), sekä tieteis- ja fantasiakirjoissa (esim. Newman-Stille 2013; Sweed 2020). Vammaisuuden kuvauksia on tutkittu yleisesti ja vammaisryhmittäin, joista esimerkkeinä autismi (esim. Resene 2016), liikuntavammaisuus (Adomat 2009), kehitysvammaisuus (Meyer 2013), näkö- ja kuulovammaisuus (esim. Carroll & Rosenblum 2000; Golos & Moses 2011), kommunikaatiohäiriöt (esim. Hughes 2017), oppimisvaikeudet (esim. Prater 2003) sekä sosioemotionaaliset häiriöt (esim. Leininger 2010; Phillips 2005). Tekemäni tieteellisen tiedonhaun perusteella vammaisuuden kuvauksia nuortenkirjallisuudessa on kuitenkin tutkittu vähemmän kuin lastenkir-

jallisuudessa. Osa vammaisuutta nuortenkirjallisuudessa käsittelevistä tutkimuksista on myös vanhoja (esim. Mellon 1989; Stroud 1980).

Tutkimusmenetelmäni on diskurssianalyysi, jossa on piirteitä diskursiivisesta psykologiasta ja foucault'laisesta diskurssianalyysistä. Näiden menetelmien taustalla on sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaan kieli rakentaa sosiaalista todellisuutta (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016b, 26). Vammaisuuden kuvauksia lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on tutkittu aikaisemmin muun muassa kriittisellä (ks. Curwood 2013; Heiskanen 2013) ja foucault'laisella diskurssianalyysillä (ks. Stjernholm 2016), laadullisella sisällönanalyysillä (esim. Golos & Moses 2011; Lantela 2019), narratiivisella analyysillä (ks. Freissmann 2008) sekä vertailevalla analyysillä (ks. Barker 2011). Diskursiivista psykologiaa ei ole kuitenkaan aikaisemmin sovellettu lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkimiseen.

Tutkimusaineistonani on kaksi nuortenromania: Tuula Kallioniemen (2008) *Rottaklaani* ja Maria Aution (2014) *Varjopuutarha*. Tarkastelen tutkimuksessani näiden kirjojen dialogeja. Vammaisuutta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa käsittelevissä tutkimuksissa on analysoitu tekstuaalisia ja visuaalisia elementtejä, joihin sisältyvät muun muassa teemat, hahmot, ympäristö, juoni, näkökulmat, tyyli ja kuvitus (Curwood 2013, 17). Kirjojen dialogeihin keskittyvää tutkimusta ei ole kuitenkaan aikaisemmin tehty, vaan dialogeja on käsitelty pelkästään osana muuta tutkimusaineistoa.

Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessani ovat vammaisuus, nuortenkirjallisuus ja dialogi. Vammaisuudella tarkoitan sosiaalista ilmiötä, jonka taustalla on pitkäkestoinen tai elimellinen vamma (ks. Vehmas 2005, 16–17). Nuortenkirjallisuudella tarkoitan nuortenromania, jonka päähenkilönä on nuori hahmo ja joka käsittelee hahmon identiteettiin liittyviä kysymyksiä (ks. Heikkilä-Halttunen & Rättyä 2003, 9). Dialogilla tarkoitan keskustelua tai vuoropuhelua kertomakirjallisuudessa (ks. Koivisto & Nykänen 2013, 11). Käyttämäni analyttiset käsitteet ovat diskursiivinen jännite ja subjektipositio.

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä nuortenkirjallisuuden dialogeissa. Tutkimukseni tavoitteena on myös tarkastella, millä tavoin kirjojen vammaiset hahmot asemoituvat

näissä jännitteissä. Tutkimuskysymykseni on: Millaisia erilaisia vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä esiintyy nuortenkirjallisuuden dialogeissa?

Tutkielmani rakenne etenee teoreettisen viitekehyksen esittelystä tutkimuksen toteutuksen ja tulosten tarkasteluun. Luvussa kolme kerron erilaisista teoreettisista lähestymistavoista vammaisuuteen painottaen erityisesti sosiaaliskonstruktivistista näkökulmaa. Neljännessä luvussa käsittelen nuortenkirjallisuutta kirjallisuuden lajina ja dialogia nuortenkirjallisuudessa. Esittelen myös kirjallisuuskatsauksen aikaisempiin vammaisuudesta nuortenkirjallisuudessa tehtyihin tutkimuksiin. Luvussa viisi esittelen lyhyesti tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimuskysymyksen. Seuraavassa luvussa käsittelen tutkimuksen toteutusta, johon kuuluvat aineiston valinnan, keruun ja tutkimusmenetelmän esittely sekä aineiston analyysin kuvaaminen. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimukseni tulokset. Viimeisessä luvussa tarkastelen tutkimukseni tuloksia aikaisemman teorian ja tutkimustiedon valossa, arvioin tutkimukseni luotettavuutta ja eettisyyttä sekä pohdin tuloksien sovellettavuutta käytäntöön.

2 NÄKÖKULMIA VAMMAISUUTEEN

2.1 Yksilöllisestä yhteisölliseen vammaisuuden näkemykseen

Vammaisuuden synnystä ja olemuksesta on lukuisia kilpailevia selitysmalleja, jotka voidaan jakaa karkeasti yksilöllisiin ja yhteisöllisiin malleihin. Yksilökeskeisissä vammaisuuden malleissa vammaisuus näyttäytyy yksilön ominaisuutena. Näihin kuuluu moraalinen, lääketieteellinen ja ympäristöllinen malli. Yhteisöllisissä vammaisuuden näkökulmissa lähtökohtana on vammaisuuden ymmärtäminen sosiaalisena, yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä, joihin kuuluu vähemmistöryhmä- ja yhteiskunnallinen malli sekä postmoderni ja sosiaaliskonstruktivistinen näkökulma. (Ks. Vehmas 2005, 13, 111, 119.) Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin näitä vammaisuuden näkökulmia edeten yksilöllisistä yhteisöllisiin vammaisuuden malleihin.

Vammaisuuden yksilöllistämisenellä on pitkä historia: ennen teollistumista ja vammaisuuden lääketieteellistymistä vallalla oli moraalis-yliluonnollinen malli. Moraalis-yliluonnollisessa mallissa yksilön elimellinen vamma ja siihen mahdollisesti liittyvä sosiaalinen haitta olivat yksilön ansaitsemia seurauksia hänen tai hänen sukunsa tekemistä moraalisisista vääryyksistä. Moraalinen malli oli vallalla muuan muassa antiikin Kreikassa ja Roomassa, juutalaiskristillisessä traditiossa ja keskiajalla. (Vehmas 2005, 111.)

Modernin maalimankatsomuksen myötä vammaisuuden lääketieteellinen malli sai sijaa uskonnollisen ja yliluonnollisen lähestymistavan korvaajana 1900-luvun alussa. Lääketieteellisessä mallissa vammaisuus näyttäytyy yksilön fyysisenä tai henkisenä vajavaisuutena, jolle on löydettävissä biologinen syy. (Vehmas 2005, 111.) Sen taustalla on vaikuttanut kaupungistuminen, teollisen kapitalismin synty sekä lääketieteen nousu (Vehmas 2015, 85). Normaalista ja toivottavasta toimintakyvystä muodostui yleinen kriteeri vammaisuudelle, joka johti käsitteen ”vammaisuus” käyttöön ottamiseen. Ennen puhuttiin erilaisista psyykkisistä, fyysisistä ja aistimellisistä vioista, joiden kantajia kutsuttiin muun muassa

rammoiksi, sokeiksi ja vajaamielisiksi, mutta nyt nämä kaikki niputettiin vammaisuus -käsitteen alle. (Vehmas 2005, 56, 112.)

Ympäristöllinen käänne johti suhdemalliin, jossa vammaisuus nähdään yksilön ja yhteiskunnan ja/tai ympäristön välisenä suhteena. Suhdemalli juontaa juurensa WHO:n vammaisuuden määritelmistä. (Reinikainen 2007, 33.) Vammojen ja sairauksien luokittelu vuodelta 1980 oli ensimmäinen vammaisuuden universaaliin luokitteluun pyrkivä määritelmä (Kivistön 2014, 59). Siinä sairauden ja vamman vaikutukset jakautuvat kolmeen ulottuvuuteen, jotka ovat vamma (engl. impairment), vajaatoiminta (engl. disability) ja sosiaalinen haitta (engl. handicap) (WHO 1985 21–23 Kivistön 2014, 59 mukaan). Tätä on kutsuttu vammaisuuden biomedikaaliseksi selitystavaksi, jossa vammaisuus palautuu yksilön elimelliseen vammaan ja epänormaaliuteen. (Vehmas 2005, 113.)

Toimintakykyä, toimintarajoitteita ja terveyttä koskeva luokitus on vuodelta 2001 (suomennettu vuonna 2004). Siinä vammaisuus nähdään vaihteluna ihmisen toimintakyvyssä, joka aiheutuu joko elimellisestä vauriosta, toiminnan rajoituksesta, osallistumisen rajoituksesta tai näiden yhteisvaikutuksesta. (WHO 2004, 7–20.) Mallia on nimitetty bio-psyko-sosiaaliseksi vammaisuuden malliksi, koska se ottaa huomioon biologiset, yksilöpsykologiset ja yhteiskunnalliset tekijät. Siitä huolimatta WHO:n luokittelun perusta on edelleen lääketieteellinen (Vehmas 2005, 113–114).

Yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen taustalla on vammaisten ihmisten poliittinen herääminen, joka alkoi Yhdysvalloissa 1960-luvulla näiden ihmisten laitosasumista kritisoidessa. Keskeinen toimija tässä kehityksessä oli itsenäisen elämän (engl. Independent Living Movement) liike joka kyseisten henkilöiden oikeutta yhdenvertaiseen ja täyteen osallistumiseen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla. Tämä poikkesi aikaisemmasta erityisesti siinä, että sen toimintaa organisoivat vammaiset henkilöt itse vammattomien asiantuntijoiden sijaan. Vammaisten ihmisten poliittinen toiminta omien oikeuksien ajamisessa on perustunut vähemmistöryhmäajattelulle (engl. Minority Group Model), jolla tarkoitetaan vammaisuuden selittämistä sosiopoliittisista järjestelyistä aiheutuvana

ilmiönä. Sen mukaan vammaisten henkilöiden, kuten muidenkin vähemmistöryhmien huono sosiaalinen asema on yhteiskunnallisen syrjinnän tulos, joka tulee poistaa erillisillä laeilla. (Vehmas 2005, 109–110.)

Yhteiskunnallisen vammaistutkimuksen syntyyn ja kehitykseen on vaikuttanut myös vammaisuuden sosiaalinen tai yhteiskunnallinen malli (engl. Social Model of Disability). Käsitteen on alun perin nimennyt Michael Oliver, joka on määritellyt vammaisuutta vammaisuuden yksilöllisen ja yhteiskunnallisen mallin erojen kautta. Yhteiskunnallisessa vammaisuuden mallissa vammaisuutta ei nähdä yksilön ominaisuutena, vaan se kuvaa niitä yksilölle aiheutuvia haitallisia yhteiskunnallisia seurauksia, joita vammaiset ihmiset kohtaavat ei-vammaisten ihmisten ehdoilla suunnitellussa ja järjestetyssä yhteiskunnassa (Reinikainen 2007, 28, 30–31). Malli perustuu marxilais-materialistiseen historiakäsitykseen, jonka mukaan kapitalistisen yhteiskunnan teollistuminen syrjäytti vammaiset ihmiset työn ja siten talouden ja sosiaalisen elämän ulkopuolelle (Vehmas 2005, 120).

Yhteiskunnallisen vammaisuuden mallin taustalla on 1970-luvulla brittiläisen vammaisliikkeen poliittinen aktivoituminen sekä 1980-luvulla poliittisen vammaisliikkeen ja akateemisesti orientoituneiden vammaisten ihmisten yhteistyö, joka antoi sosiaaliselle mallille teoreettisesti perustellun taustan ja muodon. Vammaisjärjestö Union of Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) määritteli vuonna 1975 vammaisuuden yhteiskunnallisena sortona ja vammaiset ihmiset sorrettuna ryhmänä sekä erotti vammaisuuden ja vamman kategorisesti toisistaan (UPIAS 1975/1976, Reinikaisen 2007, 32 mukaan). Sen lähtökohtana olivat vammaisten ihmisten itsensä kokemat ongelmat yhteiskunnallisessa asemassaan ja elinolosuhteissaan (Reinikaisen 2007, 31–32).

Yhteiskuntatieteellisen kriittisen tai postmodernin vammaistutkimuksen suuntaus on vahvistunut 1990-luvulta lähtien (Teittinen 2006, 15). Postmodernia vammaisuuden tutkimusta on pidetty yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen sisäisenä kriittisenä äänenä (Vehmas 2005, 141). Sisäinen kriittinen keskustelu on seurausta yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen teoreettisesta

pirstoutumisesta: vammaisuus ilmiönä ei palaudu johonkin tiettyyn lähestymistapaan, vaan eri lähestymistavat ovat välttämättä riippuvaisia toisistaan (Teittinen 2006, 15).

Postmodernin suuntauksen sisällä on kritisoitu vammaisuuden sosiaalista mallia, jonka kritiikki voidaan jakaa feministiseen kritiikkiin, vammaisryhmäkritiikkiin ja kulttuuriseen kritiikkiin. Feministinen kritiikki kohdistuu yhteiskunnallisen mallin miesvaltaisuuteen, vamman ja ruumiin roolin merkityksen kielämiseen vammaisuuden kokemuksessa sekä kielteisten kokemusten unohtamiseen vammojen kanssa elämisessä. (Reinikainen 2007, 34–35.) Vammaisryhmäkritiikissä mallia on kritisoitu siitä, että se sisällyttää itseensä vain fyysisesti vammaiset ihmiset eikä sovellu tarkastelemaan muiden vammaisryhmien, kuten kehitysvammaisten, aistivammaisten tai mielenterveysongelmaisten kohtaamia ongelmia ja toiminnallisia esteitä (Reinikainen 2007, 35, 39–40; Vehmas 2005, 145). Kulttuurisen kritiikin mukaan mallia on kritisoitu kulttuurin merkityksen sivuuttamisesta tai vähättelystä vammaisuuden ja siihen liittyvän sarron tuottamisessa ja uusintamisessa (Reinikainen 2007, 40). Tarkastelen seuraavassa alaluvussa vammaisuuden sosiaalista ja kulttuurista rakentumista.

2.2 Vammaisuus sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona

Tässä tutkielmassa tarkastelen vammaisuutta sosiaaliskonstruktioonisesta näkökulmasta. Siinä vammaisuus nähdään sosiaalisesti tuotettuna eli konstruotuna ilmiönä: se on sidoksissa tietyn yhteiskunnan ja kulttuurin uskomuksiin ja arvoihin (Vehmas 2005, 122). Sosiaaliskonstruktioininen vammaistutkimus sisältää erilaisia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia painotuksia, joista kerron seuraavaksi tarkemmin.

Sosiaaliskonstruktioininen suuntaus on syntynyt 70-luvulla Pohjois-Amerikassa. Silloin lääketieteellisen kielenkäytön sijasta ruvettiin puhumaan vammaisuudesta yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti tuotettuna konstruktiona. Suuntaus on ollut tärkeä apuväline vammaisten ihmisten poliittisessa toiminnassa: sen avulla on voitu tuoda esiin vammauttavia asenteita ja ennakkoluuloja sekä

ongelmallistaviin vammaisuutta koskeviin käsityksiin perustuvia sosiaalipoliittisia toimia (Shakespeare 2006, 197; Vehkakoski 2006, 19).

Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana näkökulma on rantautunut myös brittiläiseen tutkimukseen. Siinä painotetaan kieltä ja kulttuurisia merkityksiä todellisuuden ja vammaisuuden luojina (Vehkakoski 2006, 19.) Näkökulmaa on kutsuttu diskursiiviseksi vammaisuuden tutkimukseksi (Kivistö 2014, 66; Vehmas 2005, 142). Lähestymistavan taustalla on jälkimodernistiset ja -strukturalistiset erityisesti foucault'laiset suuntaukset ja vaikutteet vammaistutkimuksessa: diskurssien sekä tiedon ja vallan yhteen kietoutuneisuuden rooli vammaisuuden ja vammaisten ihmisten aseman määrittelijöinä, tuottajina ja uusintajina (Reinikainen 2007, 39).

Nykyisessä sosiaaliskonstruktioonisessa suuntauksessa painotetaan kulttuuristen representaatioiden tutkimista yhteiskunnan eri alueilla, kuten kirjallisuudessa, mediassa ja elokuvissa (Vehkakoski 2006, 19). Vammaisuuden kulttuuriset kuvaukset voidaan jakaa normaaliusgenreen tai -kertomukseen ja sen vastagenreen tai -kertomukseen. Normaaliusgenreessä vammaisuus näyttäytyy yksilön traagisena tilana, josta tulee pyrkiä eroon. Siinä poikkeavuus esitetään epäjärjestyksenä ja kaoottisena tilana, jonka kautta voidaan vahvistaa lukijoiden ja katselijoiden kokemusta omasta normaaliudestaan. Normaaliuskertomus on ollut pitkään vallitseva genre vammaisuuden kulttuurisissa kuvauksissa. (Vehmas 2005, 135.) Viimeisten kahden vuosikymmenen aika normaaliusgenreen rinnalla on kuitenkin alkanut vaikuttaa vastagenre. Vastagenre tai -kertomus kyseenalaistaa vallitsevat oletukset siitä, mitä tarkoitetaan kykenevyydellä ja tarjoaa vastarinnan hallitseville normaaliuskertomuksille, jotka saattavat syrjäyttää tai hyödyttää tiettyjä ihmisiä (Curwood 2013, 21.)

Diskursiivista tutkimusta on kritisoitu äärikonstruktionistisesta tai relativistisesta vammaisuuden käsityksestä, jota kutsutaan elimellisen vamman sosiologiaksi. Siinä objektiivinen todellisuus, kuten elimellinen vamma, nähdään pelkästään diskursiivisena muodostelmana. (Vehmas 2012, 279.) Omassa tutkielmassani tarkastelen vammaisuutta ensisijaisesti sosiaalisesti ja kielellisesti rakentuvana ilmiönä, mutta en kiellä elimellisten vammojen olemassaoloa.

3 DIALOGI JA VAMMAISUUS NUORTENKIRJALLISUUDESSA

3.1 Nuortenkirjallisuus kirjallisuuden lajina

Kirjallisuustieteessä nuortenkirjallisuutta on määritelty lajiteoreettisesti. Yleisesti kirjallisuuden laji voidaan määritellä ryhmäksi, johon kuuluvia teoksia yhdistää jokin yhteinen piirre (Hosiaisuus 2003, 271). Rättyä (2007a, 31) on soveltanut Alastair Fowlerin (1982, 41–44) esittämää Wittgensteinilaista perheyhtäläisyysmallia nuortenkirjallisuuden lajien tutkimukseen. Siinä lajiperheen jäsenet näyttävät toistensa kaltaisina, ”samaa sukua” olevina, mutta yhtä tiettyä piirrettä ei välttämättä ole jokaisella jäsenellä (Fowler 1982, 41–44, Rättyän 2007a, 31 mukaan). Tämän perusteella nuortenkirjallisuuden piirteet voidaan jakaa seuraavasti: 1) kirjallisuussosiologiset (ikä ja käyttäjä), ulkoiset (muoto ja rakenne), sisällölliset (teemat ja henkilöhahmojen ominaisuudet) ja kirjallisuushistorialliset (moderni ja nykynuortenromaani) piirteet (ks. McCallum 2006; Rättyä 2007a, 32). Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin näitä nuortenkirjallisuuden lajityypillisiä piirteitä.

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kohderyhmien välinen ero ja rajankäynti on häilyvä, mutta siirtyminen lastenkirjallisuudesta nuortenkirjallisuuteen voidaan katsoa tapahtuvan noin 10-vuotiaana (Karasma & Suvilehto 2014, 13). Nuortenkirjallisuudesta käytetään kansainvälisesti termiä nuorten aikuisten kirjallisuus (engl. young adult fiction), jolla tarkoitetaan noin 13–18-vuotiaille nuorille suunnattua kirjallisuutta (McCallum 2006). Tarkat ikämääritelmät ovat kuitenkin vain suuntaa antavia, sillä jo 7-vuotiaat lapset saattavat lukea nuortenkirjoja (Heikkilä-Halttunen 2003a, 69) ja monet nuortenkirjallisuuden lukijoista ovat aikuisia (McCallum 2006).

Nuorten lukukulttuurilla tai nuorten lukemisella tarkoitetaan laajaa tekstikirjoa viihdekirjallisuudesta aikuisten kirjallisuuden, sarjakuvien ja lehtien lukemiseen (Rättyä 2003, 170). Nuorten kaunokirjallisuus tai nuortenkirja jaotellaan

aikuisten kirjallisuuden tavoin esitysmuodon ja päälajien mukaan nuorten kertomakirjallisuuteen (nuortenromaani, -novelli), nuortenlyriikkaan (rock-lyriikka) ja nuorten draamaan (nuorten näytelmät, nuorten musikaalit) (Karasma & Suvilehto 2014, 13).

Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan nuortenromaanin piirteitä. Nuortenromaani viittaa romaanimuotoon ja erottaa sen lyhytproosasta (Rättyä 2007a, 30). Se eroaa lastenromaanista ja aikuistenromaanista sekä eri kirjallisuuden lajeista, kuten fantasiakirjallisuudesta ja science fictionista (Rättyä 2003, 170). Rättyä (2003, 9) määrittelee nuortenromaanin nuoren päähenkilön identiteettikysymyksiä käsitteleväksi romaaniksi, jossa nuoren ikää ei tarvitse määritellä (Heikkilä-Halttunen & Rättyän 2003, 9 mukaan). Nuortenromaanin keskeisesti määrittelevä piirre on myös kehityskertomuksen (engl. coming-of-age novels, saks. bildungsroman,) rakenne, jossa kuvataan päähenkilön sosiaalista, psykologista ja älyllistä kehitystä. Nuortenromaanissa on aikuistenromaanin lyhyempi aikajakso, mutta siihen kuuluu kriittiset muutoksen hetket hahmon kasvaessa nuoruudesta aikuisuuteen. (McCallum 2006.)

Modernin nuortenkirjallisuuden ja varsinaisen nuortenromaanin synty ajoittuu 1950-luvun taitteeseen (Rättyä 2007a, 30). Nuortenromaanin muuttuminen tai syntyminen kuuluu sellaiseen kirjallisuuden kehityksen vaiheeseen, jolloin toiminnallisuuden sijasta alettiin kiinnittää huomiota yksilön minuuteen, kasvuun ja kehitykseen (Rättyä 2001, 58). Modernin nuortenkirjallisuuden esikuvana on J. D. Salingerin (1951) *Sieppari ruispellossa*, joka kuvaa introvertin pojan sisäistä maailmaa. Siitä alkoi modernin nuortenkirjallisuuden kausi, jota kutsutaan ongelmarealismiksi: kirjat ovat tyyliltään realistisia ja niissä käsitellään nuorten henkilökohtaisia ja sosiaalisia ongelmia. (McCallum 2006.) Kaudelle ovat ominaisia myös uudet tyylikeinot ja ilmaisumuodot, kuten minäkertoja, puhekielenomainen dialogi, slangisanojen lisääntyvä käyttö ja kielikuvilla leikkittely (Heikkilä-Halttunen 2003b, 223).

Myöhäismodernilla tai nykynuortenromaanilla tarkoitetaan 1980-luvulta alkanutta nuortenromaanin tyylikautta. Myöhäismoderni nuortenromaanii poikkeaa modernista nuortenromaanista rakenteellisten ja kerronnallisten ratkaisujen kokeilevuudella sekä lajien sekoittumisella. (Rättyä 2007a, 31.) Sille on tyypillistä myös kaikkien tabujen, kuten mielenterveysongelmien, avioerojen ja seksuaalisuuden kumoaminen ja niiden käsittely uudella, aikaisempaa avoimemmalla ja ennakkoluulottomammalla tavalla (Karasma & Suvilehto 2014, 191).

Tässä tutkielmassa tarkastelen kahta nuortenkirjaa, jotka ovat Tuula Kallioniemen (2008) *Rottaklaani* ja Maria Aution (2014) *Varjopuutarha*. Molemmissa kirjoissa on nuortenromaanin piirteitä, sillä kirjoissa on nuori päähenkilö ja niissä käsitellään nuoren identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Maria Aution (2014) *Varjopuutarhassa* esiintyy myös kehitysromaanin rakennepiirre. Tässä tutkielmassa keskityn erityisesti nuortenkirjallisuuden dialogeihin, joita tarkastelen seuraavassa alaluvussa.

3.2 Dialogi ja dialogisuus nuortenkirjallisuudessa

Tässä tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan nuortenkirjallisuuden dialogeja ja dialogisuutta. Dialogi merkitsee keskustelua tai vuoropuhelua ja se on yksi kaunokirjallisuuden kerrontamuoto. Dialogi voi saada erilaisia tehtäviä kaunokirjallisuudessa, joita ovat juonellinen, henkilökuvauksellinen, temaattinen ja argumentatiivinen tehtävä. (Koivisto & Nykänen 2013, 11, 16–20.) Tässä tutkielmassa keskityn erityisesti henkilöihahmoja rakentavaan tehtävään, koska tutkin vammaisten hahmojen kuvauksia nuortenkirjallisuudessa. Henkilöihahmoja luonnehtivaa dialogia on tarkasteltu useista eri näkökulmista (Keskimaa 2015, 139). Tässä tutkimuksessa tarkastelen näitä asioita kielentutkimuksen näkökulmasta, koska tutkimusmenetelmäni on diskurssianalyysi. Kielentutkimuksessa kirjallisuuden dialogeissa on tarkasteltu henkilöihahmojen kielenkäytön tapoja, kuten murteita ja tyypillisiä sanontoja tai puheen ominaispiirteitä sekä niiden osuutta henkilöihahmon luonnekuvan rakentumisessa (Keskimaa 2015, 139).

Rättyä (2007b) tarkastelee artikkelissaan puhekielen käyttöä nuortenkirjojen dialogeissa. Hänen (2007b, 14) mukaansa nuortenkirjojen dialogeissa käytetään nykypuhekieltä, mutta harvemmin slangia. Puhekielisyyttä esiintyy eniten dialogien sanastossa, joista esimerkkinä teknologinen sanasto ja nuorten harrastuksiin kuuluva erikoissanasto. Dialogeissa näkyy myös erilaisten sosiaalisten ryhmien erottelu, sillä nuoret näyttävät puhuvan vapaammin keskenään kuin aikuisten kanssa. (Rättyä 2017b, 14–15.) Tutkimieni kirjojen dialogeista löytyy jonkin verran puhekieltä ja vammaisuuteen kuuluvaa erityissanastoa.

Dialogin tehtävät kaunokirjallisuudessa liittyvät läheisesti neuvostoliittolaisen kirjallisuudentutkijan Mikhail Bakhtinin (1895–1976) dialogismin käsitteeseen (Koivisto & Nykänen 2013, 20). Dialogismin käsite on keskeinen Bakhtinin teoriassa, vaikka sitä on vaikea määritellä. Määrittelyn ongelmat johtuvat pääasiassa sen funktioiden kirjosta, koska sitä käytetään kuvaamaan kieltä, narratiivisuutta ja subjektiviteettia. Dialogismi kuvaa siis tietynlaista suhdetta kahden aseman välillä, esimerkiksi subjektin ja kielen tai yhteiskunnan välillä sekä kahden ideologian tai diskurssin välillä. Tässä mielessä dialogismi on analyttinen strategia, joka mahdollistaa sellaisen suhteen käsitteellistämisen, joka ei ole vastakkainen, dialektinen, eikä monologinen. (McCallum 1999, 12–13.)

McCallum (1999) on tutkinut nuortenromaanien dialogisuutta. Kirjassaan ”Ideologies of identity” hän (1999) tarkastelee identiteetin muodostumista erilaisissa dialogeissa hyödyntämällä bakhtinilaista lähestymistapaa. (Rättyä 2003, 15–16.) McCallum esittelee kolme erilaista kerronnallista strategiaa identiteetin etsimiskertomuksista, jotka ovat kaksoiskappale, siirtymä ja intertekstuaalisuus. Kaksoiskappaletta käytetään edustamaan intersubjektiivisiä suhteita itsen ja muiden välillä sisäistettynä dialogina ja jaetun subjektin sisäisenä pirstoutumisena. Siirtymän strategialla tarkoitetaan hahmojen kokemaa ajallista, kulttuurista tai psykologista identiteetinmuutosta tai kriisiä. Intertekstuaalisuus tarkoittaa identiteetin rakentamista erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa diskursseissa ja teksteissä. (McCallum 1999, 68–69.) Tutkimukseni on lähellä intertekstuaalisuuden strategiaa, koska tarkastelen vammaisten hahmojen asemoiteja erilaisissa diskursseissa.

3.3 Vammaisuuden kuvaaminen nuortenkirjallisuudessa

Tässä luvussa esittelen kirjallisuuskatsauksen tutkimuksista, jotka käsittelevät vammaisuuden kuvauksia nuortenkirjallisuudessa. Näistä tehdyt tutkimukset ovat erilaisia kirjallisuusanalyyssejä, kuten empiirisiä tutkimuksia (esim. Curwood 2013 & Tausta 2015), kirjallisuusarvosteluja (esim. Bittner 2015), kirjallisuusluetteloita (esim. Landrum 1998; Prater 2008) tai esseitä (esim. Mcinally 2006). Vammaisuutta nuortenkirjallisuudessa on analysoitu erilaisilla menetelmillä, kuten laadullisella sisällönanalyysillä (esim. Demetrulias 2000; Prater 2003), kriittisellä diskurssianalyysillä (ks. Curwood 2013), narratiivisella analyysillä (ks. Freissmann 2008) ja vertailevalla analyysillä (ks. Barker 2011).

Vammaisuuden kuvauksia nuortenkirjallisuudessa käsittelevissä tutkimuksissa analysoidaan useita erilaisia nuortenkirjallisuuden lajeja. Näitä ovat muun muassa fantasiakirjat (esim. Newman-Stille 2013; Potter 2013), tieteisromaanit (esim. Kerr 2009; Sweed 2020), oppikirjat (ks. Tausta 2015), sarjakuvat (esim. Irwin 2012), sick-lit (ks. Elman 2012), fanifiktioit (ks. Black, Alexander, Chen & Duarte 2019) ja nuortenromaanit (esim. Curwood 2013; Jozwik & Rice 2020). Näistä tarkastelen erityisesti vammaisuuden kuvauksia nuortenromaanissa.

Vammaisuuden tutkimukset nuortenkirjallisuudessa voidaan jakaa yleisiin vammaisuuden esityksiin eli kuvauksiin, joissa on useampia vammaisryhmiä (esim. Brown 2019; Clark 2019) ja yksittäisten vammaisryhmien kuvauksiin. Yksittäisten vammaisryhmien kuvauksissa käsitellään muun muassa fyysistä vammaisuutta (esim. Adomat 2009), kuulovammaisuutta (ks. Rana 2017), näkövammaisuutta (ks. Pamula 2019), kehitysvammaisuutta (esim. Meyer 2013), oppimisvaikeuksia (esim. Jozwik & Rice 2020; Prater 2003), autismia (esim. Letcher 2010; Matsumoto & Black 2019) ja sosioemotionaalisia haasteita (esim. Leininger 2010; Miskec & McGee 2007). Nuortenkirjallisuudessa yksittäisten vammaisryhmien kuvaukset painottuvat neurologisiin ja sosioemotionaalisiin poikkeavuuksiin.

Olen jakanut vammaisuuden kuvaukset aikaisempien vammaisuutta nuortenkirjallisuudessa yleisesti ja vammaisryhmittäin käsittelevien tutkimusten pe-

rusteella seuraavasti: normaaliuskertomukset, vastakertomukset ja näitä yhdistelevät dynaamiset kertomukset. Normaaliuskertomuksissa vammaisuus näytetään muun muassa erilaisuutena (ks. Curwood 2013), ulkopuolisuutena (Harberl 2001), kykenemättömyytenä ja syrjintänä (Meyer 2013). Vammaisia hahmoja myös kiusataan (Logan, Mullins & Jones 2008; Matsumoto & Black 2019). Pelkääntään tällaisia kuvauksia sisältäviä kirjoja esiintyy eniten ennen 2000-lukua ilmenteissä nuortenkirjoissa (esim. Kraus, 1981; Prater 1999).

Vastakertomuksissa käsitellään itsensä löytämistä, sosiaalista hyväksyntää (ks. Orlando 2018), voimaantumista (ks. Curwood 2013), toimijuutta (ks. Brown 2019; Clark 2019) ja osallisuutta (Hughes 2017). Tällaisia kuvauksia käsittelevät tutkimukset ovat yleistyneet nuortenkirjallisuudessa 2000-luvun jälkeen. Dynaamiset kuvaukset, joissa yhdistetään normaaliuskertomuksia ja vammaisuuden vastakertomuksia, ovat myös yleistyneet viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Näissä kertomukset alkavat tyypillisesti normaaliuskertomuksilla ja päättyvät vammaisuuden vastakertomuksiin. (Esim. Curwood 2013).

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYS

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä nuortenkirjallisuuden dialogeissa. Diskursiivisella jännitteellä tarkoitan diskursien murtumia tai vastakkaisia vammaisuuden diskursseja. Tarkastelen myös sitä, millaisia subjektipositioita tai asemia kirjojen vammaiset hahmot saavat näissä diskursseissa. Tässä tutkimuksessa tarkoitan subjektipositioilla hahmojen asemointia tai positioita vammaisdiskursseissa. Tutkimusaineistonani on kaksi nuortenromania: Tuula Kallioniemen (2008) *Rottaklaani* ja Maria Aution (2014) *Varjopuutarha*. Tutkimustehtäväni on selvittää:

Millaisia erilaisia vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä esiintyy nuortenkirjallisuuden dialogeissa?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimusaineiston kuvaus, valinta ja rajaus

Tässä tutkielmassa tutkin dialogeja kahdessa nuortenromaanissa, jotka ovat Tuula Kallioniemen (2008) *Rottaklaani* ja Maria Aution (2014) *Varjopuutarha*. Tutkimusaineistoni on laadullinen, joten aineiston tieteellisyyden kriteeri ei ole sen määrä vaan laatu. Tällöin käytetään harkinnanvaraista otantaa tai näytettä, jonka tutkija valikoi riittävän vahvojen teoreettisten perusteiden pohjalta. (Ks. Eskola & Suoranta 1998, 18.) Aineistoni valinnan perusteena oli tutkimuksen menetelmä sekä vammaisuuden määrittely. Esittelen seuraavaksi tarkemmin kirjojen valintaprosessia sekä tutkimusaineiston valinnan kriteerejä.

Etsin kirjoja Keskikirjastojen tietokannasta, Lumme-tietokannasta ja Kirjasampo-sivuilta tiedonhaulla. Hain kirjoja hakusanoilla ”erilaisuus”, ”nuortenkirjallisuus”, ”vammaisuus”, ”koulu” ja ”koululaisromaanit”. Rajasin hakua suomalaisiin ja suomenkielisiin nuortenkirjoihin, jotka on julkaistu 2000-luvulla tai sen jälkeen. Luin löytämieni kirjojen otsikot ja esittelytekstit kirjastojen tietokannoista. Valitsin niiden perusteella kaksikymmentä nuortenromaania, jotka käsittelevät sosioemotionaalisia ongelmia, oppimisvaikeuksia, fyysistä tai psyykkistä vammaa. Lainasin kirjastosta kyseiset kirjat ja perehdyin niihin tarkemmin.

Tämän jälkeen rajasin kirjoja pois ja päätin tutkimukseeni tulevat romaanit. Jätin kirjasarjat pois, koska tarkoitukseni oli analysoida vain muutamaa kirjaa. Rajasin myös pois kirjat, joissa vammaisen hahmo oli mainittu vain lyhyesti ilman tarkempia kuvauksia, koska teen tarkkaa kielellistä analyysia vammaisuutta käsittelevistä ilmauksista. Päätin jättää nuorten sosioemotionaalisia ongelmia (masennus, ahdistus, käytöshäiriö ja päihdeongelmat) käsittelevät kirjat pois tutkimuksestani. Niiden taustalla ei välttämättä ollut pitkäkestoista vammaa, vaan ne liittyivät monesti nuoren haasteelliseen elämäntilanteeseen, kuten murrosikään tai vaikeisiin perhesuhteisiin. Rajasin lisäksi oppimisvaikeuksia käsittelevät kirjat pois tutkimuksestani, sillä niitä ei oltu mainittu erikseen, vaan ne oli-

vat vain pääteltävissä hahmojen käytöksen tai koulun tukitoimien kuvauksen perusteella. Lopulta päädyin Kallioniemen (2008) Rottaklaaniin ja Aution (2014) Varjopuutarhaan, sillä niissä hahmojen vammat on mainittu selkeästi ja ne ovat luonteeltaan pysyviä (ks. Vehmas 2005, 16–17). Esittelen kirjojen hahmoja, vammoja ja teemoja tarkemmin taulukossa 1.

Taulukko 1. Kirjojen hahmot, vammat ja teemat

Kirjailijan nimi, julkaisuvuosi ja kirjan nimi	Henkilöhahmon nimi, ikä ja rooli	Vamma	Teemat
Maria Autio, 2014, Varjopuutarha	Pihla, 17, päähenkilö	Autismi	Vammaisuus, vanhempi-lapsi-suhde
Tuula Kallioniemi, 2008, Rottaklaani	Sami, 13, päähenkilön kaveri	CP-vamma	Vammaisuus, ystävyys

Rajasin tarkempaan käsittelyyni kirjojen dialogit, sillä kirjoja lukiessani huomasin, että niissä on paljon dialogia. Totesin myös, että niissä kuvataan usein vammaisuutta ja dialogia käydään monesti vammaisen ja vammattoman hahmon välillä. Näistä muodostui mielenkiintoisia vammaisuuteen liittyviä ”neuvotteluja” tai ”jännitteitä”, joita halusin alkaa tutkia tarkemmin. Kirjojen dialogit ovat myös sopivan laaja tutkimusaineisto tutkimukseni menetelmän kannalta. Päädyin sitten tarkastelemaan vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä nuortenkirjallisuuden dialogeissa.

Aution (2014) Varjopuutarha kertoo lievästi autistisen Pihlan tarinan lapsuudesta nuoruuteen. Sitä värittävä Pihlan erilaisuus ja vaikeudet sopeutua ym-

päristön odotuksiin. Tämän takia lähion laidalla sijaitsevasta ränsistyneestä barokkipuutarhasta tulee Pihlalle merkityksellinen paikka. Sinne hän pakenee kiirettä ja meteliä viettäen aikaansa puutarhaa tutkien. Pihla tapaa siellä tutun tytön alakoulun erityisluokalta. Heillä oli silloin erikoinen ystävyys, joka saa nyt uusia käännteitä. Niiden myötä Pihla joutuu kohtaamaan pelkonsa ja pärjäämään ensimmäisen kerran omin voimin. (Mukailtu Aution 2014 Varjopuutarhan esittelytekstistä.)

Kallioniemen (2008) Rottaklaanissa seikkailevat Ykä (Yrjö Korpi) ja hänen kaverinsa CP-vammaisen Nieminen (Sami). Tarina alkaa siitä, kun tietokoneellansa viihtyvän Ykän äiti takavarikoi Ykän hiiren ja patistaa tämän viettämään aikaa ulkona kavereiden kanssa. Tämän seurauksena Ykä lähtee ostarille ja tapaa siellä Niemisen. Siitä alkaa poikien ystävyys ja he päättävät perustaa yhdessä rottaklaanin tavoitteenaan nujertaa yhteinen vihollisensa. CP-vammaisen Niemisen kaveriksi ryhtyminen tuo silti omat haasteensa ennakkoluuloiselle Ykälle. Vähitellen Ykä kuitenkin huomaa, että Niemistä ja hänen erityiskoulua käyviä kavereitaan vaivaavat ihan samat ongelmat kuin muitakin nuoria. (Mukailtu Kallioniemen 2008 Rottaklaanin esittelytekstistä.)

5.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Valitsin tutkimusmenetelmäksi diskurssianalyysin. Diskurssianalyysi voidaan määritellä sellaiseksi ”kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016a, 17). Se on laaja teoreettinen tai menetelmällinen viitekehys, johon kuuluu erilaisia suuntauksia ja painotuksia (Jokinen ym. 2016b, 25). Näistä suuntauksista hyödynsin piirteitä foucault'laisesta diskurssianalyysistä ja diskursiivisesta psykologiasta. Esittelen seuraavaksi tarkemmin kyseisiä suuntauksia ja pohdin niiden soveltamista omaan tutkimukseeni.

Näiden ja muiden diskurssianalyyttisten lähestymistapojen taustalla on

1950-luvun paikkeilla tapahtunut kielellinen käänne, jolloin ihmistieteissä ruvettiin kyseenalaistamaan vallitsevaa näkemystä kielestä ulkoisen todellisuuden suoraviivaisena kuvaajana. Diskursiivinen psykologia ja foucault'lainen diskurssianalyysi pohjautuvat kahdelle keskeiselle olettamukselle tiedon luonteesta. Ensinnäkin molemmat suuntauukset kiistävät objektiivisten faktojen tavoittamisen mahdollisuuden. Tämän mukaan tieto rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja on kontekstisidonnaista ja muuttuvaa. Toinen olennainen lähtökohta on kielen keisyyden korostaminen. Tämä tarkoittaa sitä, että asiat saavat merkityksensä kielessä: kieli ei vain kuvaa vaan myös konstruoi maailmaa. (Willig 2001, Kokkosen 2012, 19 mukaan.)

Diskursiivista psykologiaa ja foucault'laista diskurssianalyysia yhdistävää synteettistä näkökulmaa ovat kehittäneet Margaret Wetherell ja Nigel Edley (1999) maskuliinisuuden rakentumista tarkastelevassa tutkimuksessaan. Heidän mukaansa näitä suuntauksia ei tulisi käsitellä toisiaan poissulkevinä, vaan enemmänkin täydentävinä. (Kokkonen 2012, 21; Wetherell & Edley 1999, 338.) Nigel Edley (2001) on nimennyt suuntauksen kriittiseksi diskursiiviseksi psykologiaksi (Kokkosen 2012, 21 mukaan). Suuntaus eroaa Ian Parkerin kriittisestä diskursiivisesta psykologiasta, joka on luonteeltaan poliittisempaa (Wiggins 2017, 15).

Diskursiivista psykologiaa ovat kehittäneet Jonathan Potter, Margaret Wetherell ja Derek Edwards 80–90-luvun taitteessa vaihtoehtona psykologian suuntaukselle, joka hyödyntää kognitiivista psykologiaa ja kokeellisia menetelmiä. Diskursiivinen psykologia on tutkimusperspektiivi, joka käsittelee puhetta ja tekstiä tutkimuskohteina ja psykologisia käsitteitä sosiaalisesti johdettuina ja vuorovaikutuksen seuraamuksina. (Wiggins 2017, 3, 11.) Se on saanut vaikutteita keskusteluanalyysista ja etnometodologiasta (Jørgensen & Phillips 2002, 8).

Foucault'lainen diskurssianalyysi kehittyi 1970-luvun lopulla, jolloin Foucault'n ajatuksista vaikutteita saaneet tutkijat ryhtyivät tarkastelemaan kielen ja subjektiviteetin suhdetta. Siinä pyritään tunnistamaan ja kritisoimaan diskursien ja niiden tarjoamien subjektipositoiden kautta erilaisia yhteiskunnallisia valtasuhteita eli sitä, millä tavoin ne rajoittavat ja mahdollistavat erilaisia tulkinta- ja toimintamahdollisuuksia. (Willig 2001, Kokkosen 2012, 20 mukaan.)

Suuntaus on saanut vaikutteita postrukturalismista ja Foucault-vaikutteisista diskurssikäsitteistä. (Wetherell & Edley 1999, 338).

Päädyn yhdistelemään näitä kahta menetelmää, koska ne ovat itsessään riittämättömiä näkökulmia tutkimukseni kannalta (vrt. Kokkonen 2012, 21). Diskursiivista psykologiaa on kritisoitu laajemman sosiokulttuurisen kontekstin unohtamisesta, ja foucault'laista diskurssianalyysia on arvosteltu empiirisen ja analyyttisen kurinalaisuuden puuttumisesta (Wiggins 2017, 27). Tässä tutkimuksessa sovelsin diskursiivista psykologiaa kirjojen dialogien kielelliseen analyysiin. Kielellinen analyysini ei ollut kuitenkaan niin tarkkaa kuin perinteisessä diskursiivisessa psykologiassa, vaan hyödynsin piirteitä siitä. Hyödynsin foucault'laista diskurssianalyysia vammaisuuden puhetaiposten ymmärtämiseen laajemmassa sosiokulttuurisessa kontekstissa. En kuitenkaan keskittynyt analyysini niin puhtaasti vallan tarkasteluun kuin perinteisessä foucault'laisessa diskurssianalyysissa.

Tässä tutkimuksessa hyödynsin tulkintojeni tukena analyyttisiä käsitteitä, joita ovat diskursiivinen jännite ja subjektipositio. Käyttämässäni diskursiivisen jännitteen käsitteessä on vaikutteita ideologisen dilemman ja diskurssin määrittelmistä. Diskurssilla tarkoitetaan verrattain eheää säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemiä, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentaa sosiaalista todellisuutta (ks. Jokinen ym. 2016b, 34). Ideologinen dilemma tarkoittaa ristiriitaista tai vastakkaista tapaa ymmärtää sama käsite, mutta toisin kuin kriittisen diskurssianalyysin piilotetut ideologiat, ihmiset voivat aktiivisesti käyttää näitä dilemmoja argumentoidakseen eri kantoja (Billig 1988, Wigginsin 2017, 14 mukaan). Diskursiivisen jännitteen käsitteellä tarkoitan diskurssien murtumia tai vastakkaisia vammaisuuden diskursseja. Diskurssit rakentavat subjektipositioita ja positiot vaikuttavat ihmisten tapaan tulkita itseään ja maailmaa sekä heidän toimintaansa. (Kokkonen 2012, 22.) Tässä tutkimuksessa tarkoitetaan subjektipositioilla hahmojen asemointia tai positioita vammaisdiskursseissa.

5.3 Aineiston analyysi

Ennen varsinaisen analyysin aloittamista litteroin molempien kirjojen vammaisuutta käsittelevät dialogit Word-tiedostoon, jotta aineistoa olisi helpompi käsitellä ja yhdistellä. Litteroinnin jälkeen valitsin analyysiyksikön. Analyysiyksikkö on jokin tutkimusasetelmaan sopiva merkityssisällön mukaan määräytyvä sisällön osa. Sen tarkoituksena on rajata tutkimuskysymykselle epäolennainen sisältö pois. (Weselius 2016.) Valitsin analyysiyksiköksi vammaisuutta käsittelevät dialogikatkelmat. Karsin tämän perusteella dialogikatkelmat, jotka eivät käsitelleet vammaisuutta.

Ryhmittelin samankaltaisia dialogikatkelmia uusiin Word-tiedostoihin temaattisen analyysin tai aineiston teemoittelun tapaan, pyrkien paikantamaan tutkimuskysymysten kannalta olennaiset aiheet ja teemat (vrt. Eskola & Suoranta 1998, 174–180). Temaattista analyysia voidaan hyödyntää aineiston alkuvaiheen jäsennostapana ennen diskurssianalyysiin siirtymistä (Juhila n. d.). Aineistoa teemoitellessani tarkastelin dialogien sanastoa ja sitä, millaisilla sanoilla vammaisia hahmoja kuvataan. Lajitteluperusteenani olivat samankaltaiset ja erilaiset ilmaukset. Alleviivasin käytettyjä sanoja ja muodostin samankaltaisista ja erilaisista ilmaisuista dialogikatkelmien ryhmiä.

Muodostettuani dialogikatkelmien ryhmät, aloin tehdä tarkempaa kielellistä analyysia. Tarkastelin sanojen ja sanastojen valintaa sekä niiden merkityksiä käyttäen apunani Kielitoimiston sanakirjaa (2021). Kiinnitin huomiota myös keskustelun piirteisiin, kuten siihen kuka puhuu sekä keskustelun vuorotteluun ja jaksottaisuuteen. Tarkastelin lisäksi puheen ja sanastojen muotoilua, sävyä ja tyyliä. (Ks. Suoninen 2006.) Näiden lisäksi kiinnitin huomiota joihinkin kirjallisen dialogin piirteisiin, kuten puhutteluun ja kolmen pisteen käyttöön (ks. Koivisto & Nykänen 2013). Merkitsin kielellisiä havaintojani Word-ohjelman kommentti-työkalulla tekstin reunaan.

Tarkan kielellisen analyysin pohjalta aloin tulkita tekemiäni kielellisiä löytöjä. Nimesin näiden pohjalta erilaisia diskursseja ja subjektipositioita. Toisilleen

vastakkaisista diskursseista ja subjektipositioista muodostin diskursiivisia jännitteitä. Havainnollistan yhden diskursiivisen jännitteen diskurssien ja subjektipositioiden muodostamista tarkemmin taulukossa 2.

Taulukko 2. Diskursiivisen jännitteen diskurssien ja subjektipositioiden muodostaminen

Kielelliset piirteet	Diskurssit	Subjekti-positiot
<ul style="list-style-type: none"> • Erilaisuuteen viittaava sanasto (esim. omituinen, erilainen) • vastakkainasettelut (esim. me - te, kinpääte) • ennakkoluulonen tyyli (esim. harkitsemattomat lausahdukset) 	Erilaistamisen diskurssi	Erilainen
<ul style="list-style-type: none"> • Erilaisuutta purkava sanasto (esim. samanlainen) • humoristinen tyyli (esim. sarkastiset kommentit) 	Arkipäiväistämisen diskurssi	Samantyylinen

6 VAMMAISUUDEN DISKURSIIVISET JÄNNITTEET

6.1 Jännite 1: erilaistamisen ja arkipäiväistämisen diskurssit

Ensimmäisenä diskursiivisena jännitteenä Maria Aution (2014) Varjopuutarhan ja Tuula Kallioniemen (2008) Rottaklaanin dialogeista löysin erilaistamisen ja arkipäiväistämisen diskurssien välisen jännitteen. Erilaistamisen diskurssissa vammaisen hahmo määritellään ensisijaisesti vammansa tai toiminnan rajoitteensa kautta, jolloin kyseinen hahmo asemoituu erilaiseksi tai poikkeavaksi. Samalla vammattomuudesta rakennetaan normaalia ja vammattomat hahmot saavat normaalin tai tavallisen aseman. Arkipäiväistämisen diskurssissa puretaan vammaisuutta poikkeavaksi ja vammattomuutta normaaliksi tai tavalliseksi tekevää diskurssia pitämällä vammaisuutta tai toiminnan rajoitetta yhtenä ominaisuutena muiden joukossa. Tällöin vammaisen hahmo saa samanlaisen tai muista erottumattoman aseman. Esittelen seuraavaksi tarkemmin tätä jännitettä ja vammaisten hahmojen asemoitumista siinä.

Aution (2014) Varjopuutarhan alkupuolen dialogeissa muut hahmot luokittelevat Pihlan autismin perusteella erilaiseksi kuin muut. Pihla kuitenkin kyseenalaistaa alun dialogissa oman poikkeavuutensa. Tästä kertoo aineistoesimerkki 1, jossa Pihla ja hänen äitinsä keskustelevat:

Esimerkki 1

Kerran äiti oli jättänyt paperit pöydälle ja tavasin niistä ”autismin kirjon häiriö” ja ”autistinen”.

-Mitä tää tarkoittaa? Enkö mä ole ihan tavallinen? ihmettelin.

Äiti häkeltyi eikä tiennyt mitä olisi vastannut.

-Voithan sä yrittää olla, hän huokaisi viimein ja tunki nivaskan takaisin lipastoon. Sitten hän kiersi laatikon lukkoon ja piilotti avaimet taulun taakse. (Autio 2014, 14.)

Kysymyksillään ja ihmettelyllään Pihla kyseenalaistaa oman poikkeavuutensa ja sen, että autismediagnoosi tekisi poikkeavaksi. Pihlan äidin vastauksessa Pihla

asemoituu poikkeavaksi, sillä sana ”yrittää” viittaa siihen, että Pihlan tarvitsee erikseen yrittää ollakseen samanlainen kuin muut. Äidin häkeltyminen ja mykistyminen sekä papereiden piilottaminen ja lukitseminen laatikkoon korostavat edelleen diagnoosin erikoisuutta ja Pihlan poikkeavuutta muihin verrattuna.

Kallioniemen (2008) Rottaklaanin dialogeissa päähenkilö Ykällä ja muilla kirjan hahmoilla on paljon ennakkoluuloja CP-vammaisen Niemisen liikuntarajoitteesta johtuen, mikä asettaa tämän stereotyyppisen tai poikkeavan asemaan. Nieminen kuitenkin purkaa näitä ennakkoluuloja humoristiseen tyyliin. Tästä aineistoesimerkkinä kirjan alkupuolelta Ykän ja Niemisen keskustelu, jota ennen Nieminen on ojentanut Ykälle avaimen oven avaamista varten:

Esimerkki 2

Ykä avasi oven ja mutisi:

-Miten sä normaalisti pääset sisään?

-Normaalisti mä avaan itse. Nieminen virnisti. -Tai äiti, jos se on kotona, mutta nyt se on koulussa. Mä oon kato tottunu käyttämään ihmisiä hyväksi. Äiti sanoo sitä laiskuudeksi. En viitsi kurotella. Kukapa ei haluaisi päästä helpommalla. (Kallioniemi 2008, 41.)

Ykä kyseenalaistaa Niemisen kyvyn avata oven liikuntarajoitteen takia. Jos Nieminen ei istuisi pyörätuolissa, niin Ykä ei luultavasti olisi kyseenalaistanut asiaa. Näin Ykä rakentaa Niemisen liikuntavammasta kaikkein määrittelevimmän ominaisuuden, jolloin Nieminen saa poikkeavan tai erilaisen aseman. Nieminen paljastaa Ykälle, että olisi saanut oven auki itse, mutta on tottunut hyödyntämään muiden apua. Liikunnallisen rajoitteen sijasta Nieminen kertoo toimintansa syynä olevan laiskuuden, joka on luonteenpiirre. Nieminen painottaa lisäksi, että laiskuus on yleisinhimillinen ominaisuus. Tällä tavoin hän rakentaa itsellensä samanlaisen tai muista poikkeamattoman asemaa.

Poikkeuksen aikaisempaan aineistoesimerkkiin tekee dialogikatkelma, jossa Ykä ei kiinnitä huomiota Niemisen liikuntarajoitteeseen. Nieminen kuitenkin muistuttaa Ykälle fyysisestä toimintarajoitteestaan. Aineistoesimerkissä 3 Nieminen ja Ykä keskustelevat:

Esimerkki 3

Ykä tähyili Niemistä, joka istui odottavan näköisenä tuolissaan.

-Tuu sisään, Ykä ehdotti.

Nieminen tiirasi portaita. Ne eivät olleet korkeat, mutta tarpeeksi mahdottomat pyörätuolille.

-Jäi siivet kotiin, Nieminen murahti. (Kallioniemi 2008, 99.)

Ehdottaessaan Niemiselle "tuu sisään" Ykä asettaa Niemisen itsensä kanssa samanlaisen asemaan liikuntakyvyn suhteen. Tämä saattaa kuitenkin olla harkitsematon lausahdus, jossa Ykä ei vain tule ajatelleeksi tai muistaneeksi Niemisen liikuntarajoitetta. Nieminen huomaa ympäristön olevan hänelle esteellinen korkeiden portaiden takia ja muistuttaa siitä Ykää murahduksellaan. Näin Nieminen asemoi itsensä liikuntakyvyn suhteen erilaisen asemaan, vaikka se syntyy tässä kohtaa ympäristön esteellisyydestä, eikä fyysisestä vammasta.

Poikkeuksen aikaisempiin aineistoesimerkkeihin tekee myös dialogikatkelma, jossa Ykä kyseenalaistaa oman normaaliutensa. Tästä kertoo aineistoesimerkki 4, jossa Ykä ja Nieminen keskustelevat:

Esimerkki 4

-Mulla ei ole juuri normaaleja kavereita, Nieminen sanoi vaisusti, kun hiljaisuus oli pitkitynyt kiusalliseksi.

Normaaleja? Ykä ajatteli nolona. Hän pinnisteli saadakseen aikaan käsitettävän lauseen. - Totanoin. Ykä mutisi ja haparoi sanoja.

-Mä en varmaan voi sitten olla sun kaveri. Mä nimittäin en ole ihan normaali. Kysy vaikka Antikaiselta tai mun äidiltä.

Nieminen hörähti.

-Ehkä me ei kuitenkaan kysytä Antikaiselta.

-Juu ei. Ykä myönsi. Häntäkin alkoi naurattaa. Nieminen oli melko siisti tyyppi. Sen puhekin oli vain hieman epäselvää. Mutta kenenpä ei olisi ollut. (Kallioniemi 2008, 47-48.)

Sanomalla, että "Mulla ei ole juuri normaaleja kavereita", Nieminen määrittelee kaverinsa poikkeaviksi. Kavereiden poikkeavuutta korostaa vielä se, että Nieminen sanoo asian "vaisusti". Ykän kyseenalaistaminen ja nolostuminen viittaavat siihen, että Ykä ei pidä itseään normaalina. Sanomalla, että ei ole ihan normaali, Ykä luokittelee itsensä poikkeavaksi. Kehottamalla kysymään asiaa Antikaiselta

tai äidiltä, Ykä vahvistaa edellistä väitettään. Näin poikkeavuudesta tulee sääntö, jolloin Ykän tai Niemisen kavereiden erilaisuus onkin samanlaisuutta. Lopuksi Ykä vielä korostaa Niemisen samankaltaisuutta pitämällä pientä puheen epäselvyyttä yleisinhimillisenä ominaisuutena.

6.2 Jännite 2: Kyvyttömyyden ja kyvykkyyden diskurssit

Toisena löysin kyvyttömyyden ja kyvykkyyden diskurssien välisen jännitteen. Kyvyttömyyden diskurssissa vammaisen hahmo luokitellaan toimintarajoitteiseksi tai -kyvyttömäksi vammansa tai toimintarajoitteensa perusteella. Kyvykkyyden diskurssissa vammaisen hahmo on tai hänestä tulee jollain toimintakyvyn osa-alueella toimintakykyisempi tai taitavampi kuin muista hahmoista vammaisuudesta tai toiminnan rajoitteestaan huolimatta (vrt. Nyqvist 2010, 45). Esittelen seuraavaksi tarkemmin tätä jännitettä ja vammaisten hahmojen asemoitumista siinä.

Aution (2014) kirjan loppupuolen dialogeissa Pihlasta tulee parilla toimintakyvyn osa-alueella parempi kuin vertaisensa autismista huolimatta. Joidenkin kirjan hahmojen on kuitenkin vaikea uskoa sitä. Tästä kertoo aineistoesimerkki 5, jossa Pihla ja hänen historianopettajansa keskustelevat:

Esimerkki 5

Hän ei ensin huomannut minua vaan alkoi haalia kirjoja hyllystä. –Kas vain, säkin olet täällä (koulun kirjastossa), Moilanen huudahti yllättyneenä. –Olipa hyvä, että törmäsin sunhun. Mä nimittäin luin jo sen sun esseesi. Ja täytyy sanoa, että olin todella hämmästynyt! En olisi ikinä uskonut, että sinä...

Moilainen sekosi sanoissaan, kun hän tajusi möläyttäneensä jotain mitä ei ollut aikonut. Yhtäkkiä ymmärsin, mitä hän ei ollut uskonut. Sitä että erityisluokan kahlannut tyttö, jolla on vammaisleima otsassa, osaisi kirjoittaa historiasta. Kun Moilanen sai taas koottua itsensä, tuntui kuin hän olisi katsonut minua ihan eri tavoin kuin ennen.

–Sitä minun piti vain sanoa, että erittäin hyvä essee. Luokan parhaita. Historiassa sekin on tärkeää, kun olet niin tarkka detaljeista... (Autio 2014, 179–180.)

Historianopettajan hämmästely ja Pihlan ajatukset kertovat, että Pihlan opettaja luokittelee Pihlan ensisijaisesti toimintarajoitteiseksi tämän autismin ja erityisluokkataustan takia. Kolme pistettä, sanojen sekoittuminen ja sana ”möläytys”

kuitenkin viittaavat siihen, että opettaja sanoi jotain harkitsematonta ja katuu sanomaansa. Viimeisessä puheenvuorossaan historianopettaja kehuu Pihlan esseen ja vertaa sitä Pihlan eduksi muihin luokkalaisiin. Näin Pihlalle rakentuu samanlaisen tai jopa paremman toimintakyvyn asema verrattuna muihin. Pihlan toimintakykyisyyttä ja kyvykkyyttä korostaa se, että opettaja sanoo Pihlan olevan tarkka yksityiskohdista.

Kallioniemen (2008) Rottaklaanin alkupuolen dialogeissa tulee ilmi, että Nieminen on urheilullisempi kuin Ykä liikunnallisesta toimintarajoitteestaan huolimatta. Ykä ei kuitenkaan meinaa aluksi uskoa sitä. Tästä kertoo Aineistoesimerkki 6, jossa Nieminen ja Ykä keskustelevat:

Esimerkki 6

-Paitsi, jos mulla on jalkapallotreenit tai peli, sählymatsi tai jos mä olen rinteessä tai Peten luona tai uintiterapiassa, Nieminen sanoi.

Ykä lakkasi näpyttelemästä ja katsoi Niemistä.

-Pelleilet sä Ykä kysyi.

-Mä olen urheiluhullu, Nieminen selitti. Toivottavasti se ei haittaa?

CP-vammaisen pyörätuolilla liikkuva urheiluhullu? Ykä ajatteli. Nieminen esitteli seinällä roikkuvia mitaleita, joita oli voittanut jalkapallossa.

-Mä en harrasta erityisemmin urheilua, Ykä mutisi.

-Vaikka isä kyllä toivoisi.

-Meillä on sunnuntaisin jalkapallotreenit hallissa, voit tulla katsomaan. Pyörätuolilla ja kävelytelineellä voi tehdä aika paljon kaikenlaista... (Kallioniemi 2008, 51)

Ykä kyseenalaistaa, voiko liikuntarajoitteinen ihminen olla urheilullinen ja rakentaa samalla Niemiselle toimintakyvyttömän asemaa. Nieminen kertoo olevansa urheilullinen sanomalla harrastavansa urheilua ja olevansa "urheiluhullu". Seinällä roikkuvien mitaleiden esittely on todiste hänen liikunnallisuudesta. Pyörätuoli ja kävelyteline helpottavat Niemisen liikkumista ja mahdollistavat siten jalkapallon harrastamisen. Näin hän rakentaa itselleen fyysisesti toimintakykyisen ja kyvykkään asemaa. Ykä kertoo, ettei harrasta itse urheilua, joten on vähemmän toimintakykyinen kuin Nieminen tällä osa-alueella. Ykän isän

toive rakentaa urheilullisuudesta toivottavaa ominaisuutta ja korostaa näin Ykän epäurheilullisuutta.

6.3 Jännite 3: Tuomitsemisen ja hyväksymisen diskurssit

Kolmantena diskursiivisena jännitteenä löysin tuomitsemisen ja hyväksymisen diskurssien vastakkainasettelun. Tuomitsemisen diskurssissa vammaisen hahmo ei hyväksy itseään tai muut hahmot eivät hyväksy häntä, jolloin vammaisen hahmo asemoituu tuomitun tai ulkopuolisen asemaan. Hyväksymisen diskurssissa vammaisen hahmo hyväksyy itsensä tai muut hahmot hyväksyvät hänet vammaisuudesta ja toimintakyvyn rajoituksista huolimatta. Tällöin vammaisen hahmo saa hyväksytyin tai osallisen aseman. Esittelen seuraavaksi tarkemmin näitä diskursseja ja vammaisten hahmojen asemoitumista niissä.

Kallioniemen (2008) Rottaklaanin dialogeissa Nieminen hyväksyy itsensä ja muutama muu kirjan hahmo hyväksyy Niemisen alusta asti sellaisena kuin on liikunnallisesta toimintarajoitteesta huolimatta. Ykä ja muutama muu hahmo pitävät kuitenkin Niemisen tilaa toivottomana. Tästä aineistoesimerkkinä 7 Ykän ja Niemisen välinen dialogi:

Esimerkki 7

-Mulla on CP-vamma. Se tulee sanoista *cerebral palsy*, se on syntymässä saatu aivovaurio. Niitä on monenlaisia. Mulla se on alaraajojen jäykkähalvaus. Se on liikunnallinen vamma, ei vaikuta muuhun aivotoimintaan. Mulla ei ole hahmotushäiriöitä, epilepsiaa eikä kuulotai näkövammoja. Siitä saan olla tyytyväinen...

Tyytyväinen? Pyörätuolissa koko ikänsä? Tyytyväinen!

-Totanoin. Voisinks mä käydä vessassa? Ykä vinkaisi. (Kallioniemi 2008, 46)

Nieminen hyväksyy itsensä, sillä hän sanoo olevansa tyytyväinen liikuntavammastaan huolimatta. Samalla Nieminen kuitenkin kyseenalaistaa tyytyväisyyden muiden vammojen kanssa elämisessä. Luultavasti tällä on vain tarkoitus painottaa Niemisen tyytyväisyyttä itseensä ja omaan elämäänsä fyysisestä vammaisuudesta huolimatta. Passiivin käyttö "saan olla tyytyväinen" laittaa kuitenkin miettimään, onko kyseessä alun perin Niemisen oma ajatus. Kolme pistettä viittaa lisäksi siihen, että jotain jäi sanomatta. Kysymyksillään ja huudahduksellaan

Ykä kyseenalaistaa mielessään Niemisen tyytyväisyyden elämäänsä. Hiljaisuus, vetäytyminen vessaan ja vinkaisu kertovat siitä, että Ykän on vaikeaa hyväksyä Niemistä sellaisena kuin hän on.

Aution (2014) Varjopuutarhan alkupuolen dialogeissa muut hahmot kiu- saavat, häpeävät, karttavat tai pitävät Pihlaa taakkana hänen autisminsa takia. Pihlaa ei tunnu kuitenkaan haittaavan oma erilaisuutensa ja yksinäisyytensä. Tästä kertoo aineistoesimerkki 8, jossa Pihla ja hänen kaksoissisaruksensa Mira keskustelevat italialaisten turistien kanssa:

Esimerkki 8.

Pieniä tiedonjyviä riitti. Tunsin itseni lintuemoksi, joka ruokkii poikasiaan. Mutta kun vil- kaisin yleisöön, kaikilla oli suut ummessa kuin vetoketjut. Lopuksi kuvittelin itseni laskeu- tumaan puhujanpöntöstä ylistävien aplodien saattelemana.

-Pönttö, Mira sihahti.

--

Lopulta pojat laskostivat kartat rinkaankin ja nousivat lähteäkseen. -The national museum is closed on Monday-Friday at 6 p.m, minä latasin, sillä tämäkin fakta oli syöpynyt mie- leeni oppaasta. Italialaiset katsoivat harmistuneina seinäkelloon. Enää tunti aikaa. (Autio 2014, 50.)

Pihlan kerronnasta saa sellaisen kuvan, että häntä ei haittaa se, miltä hänen luen- nointinsa näyttää muiden silmissä. Päinvastoin, Pihla on ylpeä omasta tietämyk- sestään. Toisaalta tämän voi tulkita myös siten, että Pihlan on vaikea tunnistaa muiden tunteita ja eläytyä heidän asemaansa. Lausahduksesta ”tämäkin fakta oli syöpynyt mieleeni oppaasta”, herää kysymys, onko Pihla savant. Savantismi ja autismin kirjo liittyvät usein yhteen. Savantismissa autismiin tai johonkin muu- hun keskushermoston kehityshäiriöön liittyy yksittäisiä lahjakkuuden alueita, jotka poikkeavat muusta henkisestä suorituskyvystä. Kyvyt ovat usein kapea- alaisia ja niitä yhdistävät mittavat muistisuoritukset, mutta ei aina ymmärrystä asiasisällöstä. (Vanni & Heikkinen 2015, 1644.) Miran sihahtus ja nimi- titys ”Pönttö” kertovat siitä, että Pihlan sisko pitää Pihlaa ja hänen käytöstään poikkeavana ja häpeällisenä. Näin Pihlan sisko asemoi Pihlan ulkopuolisen ase- maan.

Aikaisemmasta aineistoesimerkistä poiketen muutamassa dialogissa kirjan loppupuolella Pihlan on vaikeaa hyväksyä omaa erilaisuuttaan ja sosiaalista taitamattomuuttaan. Pihla kuitenkin ystävystyy samalla luokalla lukiossa olevan Tinjan kanssa, joka hyväksyy Pihlan sellaisena kuin hän on. Tästä aineistoesimerkkinä 9 Tinjan ja Pihlan keskustelu:

Esimerkki 9

Kun Tinja oli lähdössä, nousin ja saattelin hänet eteiseen. –Oli mukava nähdä missä sä asut. Ja toivottavasti mä en uuvuttanut sua täysin mun jorinoilla, Tinja valitteli.

Oliko Tinjakin noin epävarma? Olin hämmäsynyt, sillä olin luullut olevani ainoa, joka rökitti itseään siitä, ettei osannut suihkia seurapiireissä niin kuin olisi halunnut.

–Et tosiaankaan uuvuttanut! Nähdään maanantaina. Ja mä tuun sitten katsomaan sun kisanpentua.

–Joo, mä kerron heti, kun oon saanu sen! Tinja lupasi ennen kuin hissini ovi lämähti kiinni. (Autio 2014, 114–115.)

Tinjan positiiviset kommentit, pahoittelut ja lupaukset kertovat, että Tinja viihtyy hyvin Pihlan seurassa ja tykkää tästä sellaisena kuin on. Kyseenalaistamalla Tinjan epävarmuuden sosiaalisissa tilanteissa, Pihla luokittelee itsensä sosiaalisesti taitamattomaksi ja Tinjan sosiaalisesti kyvykkääksi. Kin-päätteen käyttö korostaa Tinjan sosiaalista kyvykkyyttä ja Pihlan sosiaalista taitamattomuutta. Pihlan ajatus ”rökittää itseään siitä, ettei osannut suihkia seurapiireissä” viittaa siihen, että Pihlan taitamattomuus sosiaalisissa tilanteissa on aiheuttanut hänelle kärsimystä ja että Pihlan on vaikeaa hyväksyä itseään sellaisena kuin on. Lausahdus ”niin kuin olisi halunnut” taas rakentaa tietynlaisista sosiaalisista taidoista hyvän ja toivottavan ominaisuuden. Ääneen lausumattomuus korostaa Pihlan tilaan liittyvää traagisuutta. Pihlan huudahdus ”Et tosiaankaan uuvuttanut!” ja halu nähdä Tinjaa uudestaan kertovat kuitenkin siitä, että Pihla on iloinen, että on saanut kaverin ja että joku hyväksyy hänet sellaisena kuin on.

6.4 Jännite 4: Uhriutumisen ja voimaantumisen diskurssit

Neljäntenä löysin uhriutumisen ja voimaantumisen diskurssien välisen jännitteen. Uhriutumisen diskurssissa vammaisen hahmo asemoi itsensä tai joku muu

hahmo asemoi hänet vamman tai toimintarajoitteen perusteella passiiviseksi ja kärsiväksi uhriksi, joka ei voi vaikuttaa omaan elämäänsä tai ympäristöönsä. Samalla vammattomuudesta ja normaalista toimintakyvystä rakentuu hyvä ja toivottava ominaisuus. Voimaantumisen diskurssissa vammaisen hahmo asemoi itsensä aktiiviseksi toimijaksi, joka voi vaikuttaa omaan itseensä tai ympäristöönsä vammasta tai toimintakyvyn rajoitteesta huolimatta. Esittelen seuraavaksi tarkemmin tätä diskursiivista jännitettä ja vammaisten hahmojen asemoitumista siinä.

Aution (2014) Varjopuutarhan dialogeissa Pihlan äiti pitää Pihlaa epäitsenäisenä ja apua tarvitsevana ja on huolissaan Pihlasta. Kirjan loppupuolen dialogeissa Pihla ei enää hyväksy asemaansa hänen äitinsä sairastuttua masennukseen ja rupeaa sen perusteella itsenäistymään. Tästä kertoo aineistoesimerkki 10, jossa Pihla ja hänen äitinsä keskustelevat:

Esimerkki 10

-Jää sä tänne (kokoukseen), mä lähen vielä nuorten-iltaan, supatin äidille.

-Mä tulen viemään sut, äiti totesi ja onki jo autonavaimiaan laukustaan.

Juuri kun olin saanut nuijittua häpeän melkein hengiltä, se pullahtikin taas esiin. Sietämättömän riiviö.

-Ei ikinä! rääkäisin. Ehkä volyymia lipsahti hieman liikaa, mutta ainakin autonavaimet kilahtivat takaisin laukun pohjalle.

-Kyllä mä pärjään, halasin vielä äitiä. (Autio 2014, 148-149.)

Pihlan äiti olettaa automaattisesti, että Pihla ei pääse omin avuin nuorteniltaan, vaikka Pihla sanoo menevänsä sinne itse. Näin Pihlan äiti asemoi Pihlan epäitsenäisen uhrin asemaan. Pihlan ajatukset viittaavat siihen, että hänen on vaikea hyväksyä omaa epäitsenäisyyttään ja riippuvuuttaan äidin avusta. Sana "taas" viittaa siihen, että Pihla on hävennyt näitä toistuvasti. Häpeän nimeäminen "sietämättömäksi riiviöksi" korostaa Pihlan tilanteen epätoivoisuutta. Samalla itsestä tulee toivottava tila. Rääkäisy ja kommentti "Kyllä mä pärjään" kertovat kuitenkin Pihlan päätöksestä itsenäistyä. Näin hän asemoi itsensä toimi-

jaksi ja oman elämänsä sankariksi: voittajaksi vaikeuksistaan huolimatta. Toisaalta Pihlan yritys itsenäistyä antaa sellaisen kuvan, että itsensä muuttaminen on kärsimyksen loppumisen ehto ja siten ainoa avain onneen (vrt. Nyqvist 2010, 48–49).

Kallioniemen (2008) Rottaklaanin dialogeissa Ykä pitää Niemisen tilaa toivottomana ja toivoo, että Nieminen pystyisi liikkumaan samalla tavalla kuin muut. Nieminen ei kuitenkaan vaivu epätoivoon, vaan suhtautuu tulevaisuuteensa optimistisesti. Tästä kertoo aineistoesimerkki 11, jossa Ykä ja Nieminen keskustelevat:

Esimerkki 11

-Onko muuten tuohon sun sairauteen mitään parannusta? Niin kuin leikkausta tai jotain? Niin kuin aikuisena tai jotain? Ykä kysyi, kun pojat olivat päässeet takaisin pyöriensä luo.

-Mihin sairauteen? En mä ole sairas, Nieminen sanoi. Mä olen ihan terve vammaisen. Eikä tähän vammaan ole parannusta. Siksi mä en vaivaa päätäni sen ajattelemisella. Älä säkään. Mä olen ihan tyytyväinen elämäni. Varsinkin sitten, kun saan sen nelivedon. (Kallioniemi 71–72.)

Ykä rinnastaa Niemisen vamman sairauteen ja ehdottaa siihen lääketieteellistä parannusta. Samalla Ykä luo tietynlaisesta liikuntakyvystä hyvää ja toivottavaa tilaa. Kyseenalaistamalla sairauden ja kertomalla, että on ihan terve, Nieminen painottaa, että vammaisuus on eri asia kuin sairaus. Nieminen hyväksyy itsensä ja oman tilansa sanomalla, että ei murehdi asiaa ja että on tyytyväinen elämäänsä. Toivomalla nelivetoista sähköpyörätuolia Nieminen ei myöskään halua muuttaa itseään helpottaakseen elämäänsä, vaan haluaa sellaisen apuvälineen, jolla pystyy liikkumaan vaikeissakin paikoissa (vrt. Nyqvist 2010, 52). Näin Nieminen asemoi itsensä toimijan asemaan.

6.5 Jännite 5: Epäoikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden diskurssit

Viidentenä diskursiivisena jännitteenä löysin epäoikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden diskurssien välisen jännitteen. Epäoikeudenmukaisuuden diskurssilla tarkoitan vammaisen hahmon perusteetonta oikeuttamista tai oikeu-

tusta, jota ei ole muilla hahmoilla. Tällöin vammaisen hahmo asemoituu perusteettomasti etuoikeutetun asemaan. Epäoikeudenmukaisuuden vastadiskurssina on oikeudenmukaisuuden diskurssi, jossa vammaisen hahmon oikeudet ovat perusteltuja. Tällöin vammaisen hahmo asettuu tasa-arvoisen tai yhdenvertaisen asemaan. Esittelen seuraavaksi tarkemmin tätä diskursiivista jännitettä ja vammaisten hahmojen asemoitumista siinä.

Muutamassa dialogissa Aution (2014) Varjopuutarhassa jotkut hahmot pitävät Pihlan ja hänen äitinsä saamaa kohtelua epäoikeudenmukaisena. Toiset kirjain hahmoista taas puolustavat heitä. Tämä tulee ilmi aineistoesimerkissä 12, jossa Pihlan luokkakaverit Reetta ja Tinja keskustelevat:

Esimerkki 12

-Käviksä tosiaan selostamassa sille läksytkin kotiin? Musta näyttää siltä, että sä vaan hyysäät sitä, Reetta paasasi.

-Mä autoin vähän, ei se sen kummempaa ollu!

-Kyllä mä ymmärtäisin jos se olis pyörätuolissa, mutta kun se ei ole kunnolla edes vammaisen. Säälistäkö sä oot sen kaverina? Leikiksä jotain enkeliä? Reetta jatkoi. (Autio 2014, 120.)

Reetta väittää Tinjan Pihlalle antamaa apua epäreiluksi kyseenalaistamalla sen tarpeellisuutta ja kutsumalla sitä hyysäämiseksi. Hyysäämisellä tarkoitetaan sellaisen henkilön liiallista huolehtimista tai auttamista, joka ei sitä ansaitsisi (Kieli-toimiston sanakirja 2020). Reetta perustelee auttamisen kohtuuttomuutta myös väittämällä, että Pihla ei ole ”kunnolla edes vammaisen”, koska hän ei ole pyörätuolissa. Näin Reetta rakentaa Pihlalle perusteettomasti etuoikeutetun asemaa. Tinja puolustaa auttamistansa pitämällä sitä kohtuullisena ja rakentaa näin Pihlalle tasa-arvoisen asemaa. Tinja ei kuitenkaan varsinaisesti perustelee auttamisen kohtuullisuutta.

Muutamassa Kallioniemen (2008) dialogikatkelmassa Ykä pitää Niemisen saamaa kohtelua epäoikeudenmukaisena. Nieminen kuitenkin oikeuttaa asemansa perustelemalla sen. Tästä kertoo aineistoesimerkki 13, jossa Ykä ja Nieminen keskustelevat:

Esimerkki 13

Kloorin lämmin leyhähdys iski vasten kasvoja.

-Sikakallista, Ykä ajatteli maksaessaan. Hän vilkaisi uteliaana Niemisen lippuluukulla vi-
lauttamaa korttia.

-Kuuluu luontaisetuihin.

-Epäreilua, Ykä virnisti, mutta katsahti saman tien nolona Niemiseen. Oma yletön vitsik-
kyys ei ehkä aina osunut ihan nappiin. (Kallioniemi 2008, 74.)

Nieminen tarkoittaa luontaiseduilla positiivista erityiskohtelua. Yhdenvertai-
suuslain (1325/2014) pykälän 9 mukaan ”Sellainen oikeasuhtainen erilainen koh-
telu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka
syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää”.
Tällä tavoin Nieminen rakentaa itselleen yhdenvertaisen asemaa. Ajattele-
malla ”sikakallista” ja sanomalla ”epäreilua” Ykä kyseenalaistaa Niemisen saa-
man edun kohtuullisuuden, jolloin Ykä asemoi Niemisen perusteettomasti etu-
oikeutetun asemaan. Ykä kuitenkin katu sen jälkeen sanomaansa.

Poikkeuksena edelliseen dialogikatkelmaan, Nieminen purkaa Ykän en-
nakkoluuloja vammaisuuden perusteella saatavasta erityiskohtelusta. Tästä ker-
too dialogikatkelma 14, jossa Ykä ja Nieminen suunnittelevat rotan hankkimista:

Esimerkki 14

-Antoiko teidän äiti helposti luvan ottaa rotan? Ykä kysyi kateellisena. Nieminen sai var-
masti helpommin periksi erinäisiä asioita, koska se oli vammaisen.

-Miten niin meidän äiti? Nieminen älähti. -Mä olen koko ajan luullut, että rotta tulee asu-
maan teille. (Kallioniemi 2008, 148.)

Ykä olettaa automaattisesti, että Nieminen saa erityisoikeuksia tai -kohtelua, ku-
ten luvan ottaa rotan, vammaisuutensa perusteella. Näin Ykä asettaa Niemisen
perusteettomasti etuoikeutetun asemaan. Nieminen kuitenkin purkaa perusteet-
tomasti etuoikeutetun asemaa ja siihen liittyviä ennakkoluuloja kyseenalaista-
malla sen, että rotta asuisi Niemisen luona ja toteamalla, että se voisi yhtä hyvin
asua Ykän luona.

Poikkeuksena edellisiin dialogikatkelmiin, Nieminen yrittää saada myyjältä erityislupaa vammaisuutensa perusteella. Tästä esimerkkinä dialogikatkelma 15, jossa Nieminen keskustelee eläinkaupan myyjän kanssa rotan hankkimisesta:

Esimerkki 15

-Onko teillä vanhempien lupa? eläinkaupan myyjä kysyi.

--

-On meillä, Nieminen sanoi ja alkoi kaivella taskujaan. Hetken etsittyään hän totesi naama vakavana, että lupa oli jäänyt kotiin.

-Voi harmi, tulette sitten toisen kerran, myyjä sanoi ja tarkasteli poikia nenänvartta pitkin.

-Eiks me mitenkään voida ostaa sitä nyt? Pyörätuolilla on muutenkin hankala liikkua, Nieminen aneli. Tyyppi aprikoi hetken, mutta pudisti sitten päätään. (Kallioniemi 2008, 151.)

Nieminen yrittää saada erityisluvan rotan ostamiseen ilman vanhempien lupaa liikuntavammaisuuteensa vedoten. Näin Nieminen asemoi itsensä etuoikeutettuun asemaan. Myyjän aprikointi viittaa siihen, että hän ei ollut aluksi täysin varma luvan myöntämisestä. Pään pudistelu kertoo kuitenkin, että Nieminen ei saa myyjältä etuoikeutusta rotan ostamiseen vammaisuutensa perusteella. Näin myyjä asettaa Niemisen tasa-arvoiseen asemaan alaikäisten vanhemmilta luvan pyytämisen suhteen.

7 POHDINTA

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tutkimukseni tavoitteena oli tarkastella vammaisuuden diskursiivisia jännitteitä nuortenkirjallisuuden dialogeissa. Tarkastelin myös sitä, millä tavoin kirjojen vammaiset hahmot asemoituvat näissä diskursseissa. Tutkimusaineistonani oli kahden nuortenkirjan dialogit. Toinen kirjoista on Tuula Kallioniemen (2008) *Rottaklaani* ja toinen Maria Aution (2014) *Varjopuutarha*.

Tulosten mukaan nuortenkirjojen dialogeissa esiintyi viisi diskursiivista jännitettä, joissa vammaiset hahmot asemoituivat eri tavoin. Diskursiivisia jännitteitä sekä niihin liittyviä diskursseja ja positioita olivat: jännite 1) erilaistamisen ja arkipäiväistämisen diskurssit sekä erilaisen ja samanlaisen positiot, jännite 2) kyvyttömyyden ja kyvykkyyden diskurssit sekä kyvyttömän ja kyvykkään positiot, jännite 3) tuomitsemisen ja hyväksymisen diskurssit sekä ulkopuolisen ja osallisen positiot, jännite 4) uhriutumisen ja voimaantumisen diskurssit sekä uhrin ja toimijan positiot, jännite 5) epäoikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden diskurssit sekä perusteettomasti etuoikeutetun ja yhdenvertaisen positiot.

Diskursiivisissa jännitteissä vuorottelivat vammaisuuden yksilölliset mallit ja kulttuuriset normaaliuskertomukset sekä yhteiskuntatieteelliset mallit ja kulttuuriset vastakertomukset. Yksilöllisten mallien mukaisesti vammaisuus nähdään lähtökohtaisesti yksilön ominaisuutena ja traagisena asiana, johon voidaan vaikuttaa vain yksilöä muuttamalla (Vehmas 2005, 13). Normaaliuskertomuksissa vammaisuus kuvataan yksilöllisten mallien tapaan yksilön sairaalloiseksi tilaksi, joka on joko normalisoitava tai poistettava (ks. Vehmas 2005, 135). Tällaisia diskursseja tutkimuksessani olivat erilaistamisen, kyvyttömyyden, tuomitsemisen, uhriutumisen ja epäoikeudenmukaisuuden diskurssit.

Yhteiskuntatieteellisten mallien mukaisesti vammaisuus nähdään sosiaalisena ilmiönä, jolloin keskitytään yksilön muuttamisen sijaan poistamaan yhteis-

kunnan vammauttavia esteitä (Vehmas 2005, 116). Vastakertomukset kyseenalaistavat yhteisöllisten mallien tapaisesti vallitsevia oletuksia vammaisuudesta ja vastustavat hallitsevia normaaliuskertomuksia (ks. Curwood 2013, 21). Näiden kaltaisia diskursseja tutkimuksessani olivat arkipäiväistämisen, kyvykkyyden, hyväksymisen, voimaantumisen ja oikeudenmukaisuuden diskurssit.

Vammaisuuden kuvauksia lasten- ja nuortenkirjallisuudessa yleisesti ja vammaisryhmittäin käsittelevistä tutkimuksista löysin samankaltaisia normaaliuskertomuksia ja niiden vastakertomuksia kuin omasta tutkimuksestani. Samantyyllisiä normaaliuskertomusten teemoja, diskursseja tai identiteettejä aikaisemmissa tutkimuksissa olivat muun muassa erilaistaminen (vrt. Arminen 2018; Beckett ym. 2010; Curwood 2013; Nyqvist 2010), kyvyttömyys (vrt. Arminen 2018; Curwood 2013) ja ulkopuolisuus (vrt. Haberl 2001). Samankaltaisia vastakertomusten teemoja, diskursseja tai identiteettejä aikaisemmissa tutkimuksissa olivat muun muassa hyväksyntä (vrt. Arminen 2018; Lantela 2019; Nyqvist 2007; Orlando 2018), toimijuus (vrt. Clark 2019; Curwood 2013), voimaantuminen (vrt. Curwood 2013) ja osallisuus (vrt. Hughes 2017). Epäoikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisuuden diskurssien kaltaisia kuvauksia en kuitenkaan löytänyt aikaisemmista vammaisuutta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa käsittelevistä tutkimuksista.

Tästä tutkimuksesta ja aikaisemmista vammaisuutta nuortenkirjallisuudessa käsittelevistä tutkimuksista löysin myös dynaamisia kuvauksia, joissa on näitä molempia kertomuksia (vrt. Curwood 2013). Lastenkirjoissakin on näitä kuvauksia, mutta niitä on suhteellisesti vähemmän (vrt. Beckett ym. 2010). Aikaisemmissa tutkimuksissa käsiteltyjen lasten- ja nuortenkirjojen tarinoissa normaaliuskertomukset ja niiden vastakertomukset tai -kuvaukset vuorottelevat myös vähemmän pitkin kertomusta kuin tässä tutkimuksessa. Tyypillisintä on, että tarinat alkavat normaaliuskuvauksella ja päättyvät vastakertomuksiin (vrt. Beckett ym. 2010; Curwood 2013). Tämän ja aikaisempien tutkimusten perusteella voin tehdä johtopäätöksen, että näissä nuortenkirjoissa on aikaisempaa dynaamisempia vammaisuuden kuvauksia: erilaisista vammaisuuden diskurs-

seista ja identiteeteistä käydään jatkuvaa neuvottelua. Tämä on lähellä McCallumin (1999, 69) kuvaamaa intertekstuaalisuuden strategiaa, jossa identiteettiä rakennetaan erilaisissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa diskursseissa.

7.2 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusetiikka voidaan määritellä ”tutkijoiden ammattietiikaksi, johon kuuluvat eettiset periaatteet, normit, arvot ja hyveet, joita tutkijan tulisi noudattaa harjoittaessaan omaa ammattiaan” (Kuula 2011, 23). Se on osa hyvää tieteellistä käytäntöä, johon suomalainen tiedeyhteisö on sitoutunut (Vuori n. d.). Hyvän tieteellisen käytännön lähtökohtia ovat muun muassa rehellisyys, yleinen huolellisuus, tarkkuus ja avoimuus, joita tulee noudattaa tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa, kuten tutkimusta suunniteltaessa, raportoitaessa ja arvioitaessa (Varantola 2013, 6–7). Pyrin noudattamaan tutkimuksessani näitä lähtökohtia. Esittelen seuraavaksi tarkemmin tutkimukseni eettisiä kysymyksiä sekä niiden suhteen tekemiäni valintoja.

Tutkielmani näkökulma on sosiaaliskonstruktivistinen ja tutkin vammaisuutta, joten minun piti olla erityisen tarkka siitä, millaista kieltä käytin kyseistä ryhmää edustavista ihmisistä tai hahmoista. Näillä saattaa väärin käytettynä olla negatiivisia seurauksia kyseisen ryhmän edustajille. (Ks. Vehmas 2005, 123.) Heistä neuvotaan APA:n (American Psychological Association 2022) ohjeistuksessa käyttämään *people first* tai *identity first* -kieltä. *People first* -kieli tarkoittaa persoonan korostamista vammaisuuden sijaan. Tästä esimerkkinä ilmaukset: ihmiset, joilla on jokin vamma, kuten näkövamma tai autismi. Nykyään kuitenkin suositaan myös *identity first* -kieltä. Siinä korostetaan vammaisuutta osana ihmisen persoonaa. Tällöin ilmaisut, kuten vammainen ihminen tai sokea henkilö ovat sallittuja. (American Psychological Association 2022.) Tässä tutkielmassa käytin nimityksiä *identity first* -kielen mukaisesti.

Sosiaaliskonstruktivistisesta tutkimuksesta seuraa haastava relativistinen ongelma, joka koskettaa vammaisuutta ja näihin ihmisiin kohdistuvaa sortoa. Relativistisessa tutkimuksessa ei ole ehdottomia totuuksia, jolloin on vaikeaa valita

kilpailevien näkökulmien välillä. (Vehmas 2005, 206.) Tämän mukaisesti vammaisuudesta tuottamani diskurssit ovat pelkästään luomiani sosiaalisia konstruktioita, eikä niillä ole totuuspohjaa. Vammaisuus määrittyy kuitenkin tiettyssä ihmisyhteisössä kulttuurisiin uskomuksiin ja vaatimuksiin nähden (Vehmas 2005, 208). Näin muodostamani diskurssit voi suhteuttaa länsimaisen kulttuurin arvoihin ja normeihin. Nämä normit saattavat kuitenkin olla kyseistä ryhmää edustavia ihmisiä syrjiviä, koska ne on monesti määritelty vammattomien ihmisten ehdoilla (Vehmas 2005, 208).

Muut tutkielmani eettiset kysymykset koskivat tekijänoikeuksia. Tekijänoikeuslain (1961/404) 1 §:n mukaan ”Sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen”. Tämän perusteella tutkimusaineistoni sisältää tekijänoikeuksia, koska tutkin nuortenkirjoja. Tekijänoikeuslain (1961/404) 22 §:n mukaan ”julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa”. Tutkimuksen tuloksia esitellessäni pyrin lainaamaan aineistoa juuri sen verran kuin oli tarkoituksenmukaista tuloksien tulkinnan ymmärtämisessä. Erotin myös sitaatit selkeästi muusta tekstistä pienentämällä ja sisentämällä fonttikokoa sekä viittasin sitaattiin leipätekstissä. Mainitsin lisäksi sitaattien yhteydessä lainaamieni kirjojen bibliografiset tiedot (kirjailija, vuosiluku, sivunumero).

Tekijänoikeuslain (1961/404) 12 §:n perusteella ”Julkistetusta teoksesta saa jokainen valmistaa muutaman kappaleen yksityistä käyttöä varten. Siten valmistettua kappaletta ei ole lupa käyttää muuhun tarkoitukseen”. Säilytin tutkimusaineistoni tiedostoja yliopiston U-aseamalla ja otin niistä varmuuskopiot ennen aineiston käsittelyä. Käytin tiedostoja pelkästään aineiston analysoimisessa ja poistin ne tutkimukseni valmistumisen jälkeen.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi riippuu tutkimuksen todellisuuskäsityksestä. Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksestä lähtevässä tutkimuksessa tiedot nähdään sosiaalisesti tuotettuina, jolloin tutkimuksen taustalla oleva todellisuuskäsitys on relativistinen (Laajala 2015, 102). Tämän takia diskurssianalyysiin kuuluva luotettavuuden kriteeri on vakuuttavuus. (Eskola &

Suoranta 1998, 219). Vakuuttavuus tarkoittaa sitä, miten hyvin tutkija on perustellut tekemänsä valinnat ja sitä, miten johdonmukainen kokonaisuus siitä muodostuu (Laajala 2015, 103). Esittelen seuraavaksi tarkemmin tutkimukseni luotettavuuteen vaikuttavia asioita sen tekemisen eri vaiheissa.

Rajasin tutkimukseeni kirjat, joissa vammaisuus oli määritelty selkeästi ja sitä kuvattiin paljon. Tämä oli välttämätöntä tarkan kielellisen analyysin kannalta, mutta se saattoi antaa keskimääräistä vammaisokeskeisemmän kuvan nuortenkirjallisuudesta. Valitsemani kirjoissa on fyysisesti vammainen ja autistinen hahmo, joka saattoi vaikuttaa siihen, millä tavoin vammaisuutta kirjoissa kuvataan. Aineistokseni rajaamani kirjojen dialogit antoivat myös tietynlaisen kuvan vammaisuudesta. Toisenlaisilla vammaisilla hahmoilla tai toisia asioita kirjoista analysoiden olisin voinut saada erilaisia tuloksia. Pyrin kuitenkin valitsemaan kirjat ja niiden dialogit siten, että ne vastasivat mahdollisimman hyvin tutkimukseni tavoitteita ja käyttämiäni käsitteitä.

Valitsin tutkimusmenetelmäkseni diskurssianalyysin, koska se vastasi hyvin tutkimukseni tavoitteita. Diskurssianalyysi sopi myös tutkimusaineistoni analysoimiseen sen perusteella, että siinä tutkimusaineistona suositetaan luonnollisia aineistoja, joiden syntymiseen tutkija ei ole itse vaikuttanut (ks. Wiggins 2017, 16). Kaunokirjallisia dialogeja tarkastellaan diskurssianalyysissä lähtökohdaisesti samalla tavoin kuin arkipäivän keskusteluja (Koivisto & Nykänen 2013, 30). Aidon ja fiktiivisen puheen vertailu sisältää kuitenkin riskin. Kirjallisten dialogien rinnastaminen yksilotteisesti arkipuheeseen voi johtaa siihen, että kaunokirjallisuuden erikoislaatu ja sen myötä dialogin erilaiset tehtävät jäävät huomioimatta. (Keskimaa 2015, 139.) Otin tämän huomioon hyödyntämällä joitain kaunokirjallisen dialogin analyysissä käytettyjä käsitteitä.

Diskurssianalyttisen tutkimuksen vakuuttavuuteen vaikuttaa tutkijan positio. Tutkijan positio tarkoittaa sitä, millaiseen positioon tutkija asettuu suhteessa tutkimuskohteeseensa, joka on ihmisten kielellinen toiminta eri muodoissaan. (Laajala 2015, 105.) Juhila (2016, 411–413) jakaa tutkijan positiot neljään erillaiseen asemaan, jotka ovat analyttikko, asianajaja, tulkitsija ja keskustelija. Tässä

tutkimuksessa asetuin tulkitsijan positioon. Sille on tyypillistä tutkijan ja tutkitavan eli analyysin ja aineiston välinen vuorovaikutuksellinen suhde (Juhila 2016, 423). Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan oma kulttuurinen konteksti, henkilökohtaiset kokemukset, elämänhistoria, tai yhteiskunnallinen asema saavat hänet tulkitsemaan tiettyjä asioita (Laajala 2015, 81). Nämä seikat vaikuttivat varmasti aineistoni analyysiin ja tulkintaan. Pysin kuitenkin tulemaan näistä tietoiseksi aineistoa analysoidessani, jotta niillä ei olisi ollut liikaa vaikutusta tutkimukseni tuloksiin.

Juhilan ja Suonisen (2016, 446) mukaan analyysin vakuuttavuuteen vaikuttaa tutkimuksen lukijoiden tekemä arviointi. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksen ja tutkijan perustelut tulkinnoilleen saatetaan alttiiksi kritiikille (Juhila & Suoninen 2016, 446–447). Pysin olemaan järjestelmällinen analyysia tehdessäni ja raportoimaan huolellisesti kaikki analyysin vaiheet. Perustelin myös kaikki tekemäni tulkinnat aineistoesimerkkien ja niiden kielellisten piirteiden avulla. Analyysin vakuuttavuuteen vaikuttaa myös tulkintojen suhteuttaminen aikaisempaan tutkimukseen. Tulkintojen suhteuttaminen aikaisempaan tutkimukseen tarkoittaa diskurssianalyttisten tutkimustulosten kumuloitumista (Juhila & Suoninen 2016, 447). Tekemäni tulkinnat saivat tukea toisista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista.

Potter ja Wetherell (1987, 171) mainitsevat näiden lisäksi hedelmällisyyden kriteerin, joka tarkoittaa sitä, kuinka hyvin tutkimus on pystynyt luomaan uusia näkökulmia ja selityksiä tutkittavasta ilmiöstä (Laajalan 2015, 104–105 mukaan). Löytämäni diskursiiviset jännitteet toivat uusia näkökulmia vammaisuuden kuvaamiseen nuortenkirjallisuudessa. Tämän perusteella voin esittää jatkotutkimusaiheita, joista kerron seuraavassa luvussa.

7.3 Jatkotutkimusaiheet ja käytännön sovellukset

Tutkimuksen aiheen, toteutuksen ja tulosten sekä aikaisempien tutkimusten perusteella voin esittää erilaisia jatkotutkimusaiheita. Tutkimusaiheen suhteen voisi tutkia yleisen vammaisuuden kuvaamisen sijaan erilaisia vammaisryhmiä,

kuten autismia, aistivammaisuutta tai fyysistä vammaisuutta. Erityisesti fyysisesti vammaisia hahmoja on tutkittu nuortenkirjallisuudessa vähän ja aikaisemmat tutkimukset ovat vanhoja (esim. Kraus 1981; Stroud 1980). Tutkimusaineiston perusteella voisi tarkastella eri kirjoja tai kyseisistä kirjoista ensisijaisesti muita asioita kuin dialogia. Varsinkin suomalaisten nuortenkirjojen vammaiskuvauksia voisi tutkia, koska niitä ei ole tätä aikaisemmin tutkittu. Tutkimusmenetelmän suhteen vammaisuutta voisi tarkastella kyseisistä kirjoista tai muista kirjoista eri menetelmillä, kuten narratiivisella analyysillä tai vertailevalla analyysillä. Suurin osa aikaisemmista analyyseistä on sisällönanalyyseja (esim. Prater 2003), joten erilaista analyysimenetelmien käyttöä kaivattaisiin. Tutkimuksen tulosten perusteella voisi tutkia, esiintyykö samankaltaisia diskursiivisia jännitteitä tai neuvotteluja mahdollisesti muissa lasten- tai nuortenkirjoissa ja niiden dialogeissa. Aikaisemmista vammaisuutta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa käsitelleistä tutkimuksista ei löytänyt tällaisia jännitteitä.

Alan ammattilaiset voivat soveltaa tutkimukseni aineistoa, analyysimenetelmiä ja tuloksia kirjallisuuskasvatuksessa ja -terapiassa. Kirjallisuuskasvatuksessa näitä voi hyödyntää kyseisten kirjojen analysoimisen apuvälineinä. Näiden avulla oppilaat voivat kehittää kriittistä lukutaitoaan: he oppivat tiedostamaan ja kyseenalaistamaan vammaisuuden ja normaaliuden rakentamista nuortenkirjallisuudessa sekä laajemmin yhteiskunnassa (ks. Curwood 2013, 25–26). Kirjallisuuskasvatuksessa ja -terapiassa nuoret voivat peilata kyseisten kirjojen pohjalta omia kokemuksiaan vammaisuudesta ja jakaa niitä muille. Näin nuoret voivat kehittää itsetuntoaan sekä ymmärrystä ja positiivisia asenteita erityisiä tarpeita omaavia vertaisia kohtaan (ks. Beckett ym. 2010, 374–375).

LÄHTEET

Tutkimusaineistona käytetyt kirjat

Autio, M. 2014. Varjopuutarha. Hämeenlinna: Karisto.

Kallioniemi, T. 2008. Rottaklaani. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

Adomat, D. 2009. Issues of physical disabilities in Cynthia Voigt's *Izzy, Willy-Nilly* and Chris Crutcher's *The Crazy Horse Electric Game*. *The ALAN Review* 36 (2), 40–47.

Alho, A. 2020. Изображение героя с инвалидностью в повести Тамары Крюковой «Костя плюс Ника». Kandidaatintutkielma, Tampereen yliopisto.

American Psychological Association: guidelines for nonhandicapping language in APA journals. 2022. 7. <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/bias-free-language/disability>. (Luettu 7.6.2022).

Arminen, R. 2018. Diskurssianalyttinen tutkimus vammaisuudesta lasten kuvakirjoissa 2010-luvulla. Kandidaatintutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Barker, C. 2011. Open inclusion or shameful secret: a comparison of characters with fetal alcohol spectrum disorders (FASD) and characters with autism spectrum disorders (ASD) in a North American sample of books for children and young adults. *International journal of special education* 26 (3), 171–180.

Beckett, A., Ellison, N., Barrett, S. & Shah, S. 2010. "Away with the fairies?" Disability within primary-age children's literature. *Disability & society* 25 (3), 373–386.

Billig, M. 1988. The notion of "prejudice": some rhetorical and ideological aspects. *Text: Interdisciplinary journal for the study of discourse* 8 (1–2), 91–110.

Bittner, R. 2015. The mainstreaming of controversy in children's and YA book award winners: how on earth did that book win? *Jeunesse, young people, texts, cultures* 7 (2), 162–182.

- Black, R., Alexander, J., Chen, V. & Duarte, J. 2019. Representations of autism in online Harry Potter fanfiction. *Journal of literacy research* 51 (1), 30–51.
- Brown, M. 2019. "Swimming against the tide": disability represented through fish symbolism in (and on) middle grade and young adult novels. *Children's literature in education* 50 (2), 193–209.
- Carroll, P. & Rosenblum, L. 2000. Through their eyes: are characters with visual impairment portrayed realistically in young adult literature? *Journal of adolescent & adult literacy* 43 (7), 620–630.
- Clark, J. 2019. "Speddies" with spray paints: intersections of agency, childhood, and disability in award-winning young adult fiction. Teoksessa I. E. Castro, J. Clark & D. Buckingham (toim.) *Representing agency in popular culture children and youth on page, screen and in between*. Rowman and Littlefield: Lexington. 133–156.
- Curwood, J. S. 2012. Redefining normal: a critical analysis of (dis)ability in young adult literature. *Children's literature in education* 44 (1), 15–28.
- Demetrulias, D. M. 2000. The depiction in juvenile literature of children with attention deficit disorder. *Journal of youth services in libraries* 13 (2), 36–42.
- Edley, N. 2001. Analysing masculinity: interpretative repertoires, ideological dilemmas and subject positions. Teoksessa M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (toim.) *Discourse as data: a guide for analysis*. Lontoo: Sage. 189–228.
- Elman, J. 2012. "Nothing feels as real": teen sick-lit, sadness, and the condition of adolescence. *Journal of literary & cultural disability studies* 6 (2), 175–191.
- Erkkilä, P. 1989. *Vammaisuus, sairaus ja kuolema 1980–1987 ilmestyneen murrosikäisiä kuvaavan nuorisokirjallisuuden aiheena*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fowler, A. 1982. *Kinds of literature. An introduction to the theory of genres and modes*. Oxford: Clarendon Press.

- Freissmann, S. 2008. A tale of autistic experience: knowing, living, telling in Mark Haddon's *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time*. *Partial answers*. 6 (2), 395–417.
- Golos, D. B. & Moses, A. M. 2011. Representations of deaf characters in children's picture books. *American annals of the deaf* 156 (3), 270–282.
- Haberl, B. 2001. One of us? Disabled protagonists as outsiders in German and Austrian fiction for children and young adults. *Bookbird* 39 (1), 23–26.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2003a. Suvaitsevaisuuden pinna kireällä? Homoseksuaalisuuden kuvaus kotimaisissa nuortenkirjoissa. Teoksessa P. Heikkilä-Halttunen & K. Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä: nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. 68–97.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2003b. Patikkamatka maalta kaupunkiin. Teoksessa L. Huh-tala, K. Grönn, I. Loivamaa & M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma: suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi. 215–232.
- Heikkilä-Halttunen, P. & Rättyä, K. 2003. Esipuhe. Teoksessa P. Heikkilä-Halttunen & K. Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä: nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Sivunumerot.
- Heiskanen, N. 2013. Vammaisuuden rakentuminen esiopetusmateriaalien tarinoissa. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Hosiaislouma, Y. 2003. Kirjallisuuden sanakirja. Helsinki: WSOY.
- Hughes, C. 2017. The "words inside": "disabled" voices in contemporary literature for young people. *Journal of literary and cultural disability studies* 11 (2), 187–203.
- Huikari, S. 1990. Vammaisen kuva nuortenkirjallisuudessa 1940–1980. Pro gradu -tutkielma, Oulun yliopisto.
- Irwin, M. 2012. Seeing the same: a follow-up study on the portrayals of disability in graphic novels read by young adults. *School library research*, 15, 1–16.

- Isotupa, E. 2008. Löysää, kuritonta lihaa: anoreksiaproblematiikka Hannele Huovin Madonnassa, Tuula T. Matintuvan Lasilinnussa, Kira Poutasen Ihanassa messissä ja Laura Honkasalon romaanissa Siskoni, enkelinluinen tyttö. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2016a. Johdanto. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 17–22.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2016b. Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 25–50.
- Jozwik, S. L. & Rice, N. E. 2020. Analyzing the portrayal of characters with reading difficulties in realistic fiction. *Journal of adolescent & adult literacy* 64 (2), 167–179.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. J. 2002. *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications.
- Juhila, K. 2016. Tutkijan positiot. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 411–443.
- Juhila, K. & Suoninen, E. 2016. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino. 445–480.
- Juhila, K. Teemoittelu. Teoksessa J. Vuori. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavanvalinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>. (Luettu 15.9.2021).
- Karasma, K. & Suvilehto, P. 2014. *Ihmejuttuja ja tavattomia tarinoita: lasten- ja nuortenkirjallisuuden maailma*. Helsinki: Avain.
- Karvonen, M. 2007. *Speaking wounds: silence, self-injury and healing in Patricia McCormick's Cut*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

- Kerr, L. 2009. Frankenstein's children: ethics, experimentation, and free will in futuristic young adult fiction. *The ALAN Review* 36 (3), 28–34.
- Keskimaa, S. 2015. Dialogin pintaa syvemmälle. *Virittäjä* 119 (1), 138–143.
- Kielitoimiston sanakirja. 2021. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 11.11.2021. (Luettu 15.11.2021.)
- Kivistö, M. 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen: monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Väitöskirja, Lapin yliopisto.
- Koivisto, A. & Nykänen, E. 2013. Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin. Teoksessa A. Koivisto & E. Nykänen (toim.) *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 9–56.
- Kokkonen, R. 2012. Mittarissa lapsen keho ja vanhemmuus: tervettä lasta sekä ”hyvää” ja ”huonoa” vanhemmuutta koskevia tulkintoja nyky-Suomessa. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto.
- Kraus, W. K. 1981. Adolescent novels about physical handicaps: the beginning of long term therapy. *Catholic library world*, 53 (2), 78–80.
- Kujanen, R. 2020. ”Stories are the wildest things of all”: hirviöt, trauma ja tarinan-kerronta Patrick Nessin lastenromaanissa *A Monster Calls*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Laajala, T. 2015. Diskurssianalyttinen tutkimus ammattikorkeakoulun opetussuunnitelman kehittämisprosessista. Väitöskirja, Lapin yliopisto.
- Landrum, J. 1998. Adolescent novels that feature characters with disabilities: an annotated bibliography. *Journal of adolescent & adult Literacy* 42 (4), 284–290.
- Lantela, M. 2019. Hyväksytty vai ongelmallinen?: vammaisuuden kuvauksia 2000-luvulla julkaistuissa lasten kuvakirjoissa. Pro gradu tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Leininger, M. 2010. Books portraying characters with obsessive-compulsive disorder. *Teaching exceptional children* 42 (4), 22–28.

- Letcher, M. 2010. Off the shelves: autism in young adult literature. *English Journal* 100 (2), 113–116.
- Logan, K. J., Mullins, M. S. & Jones, K. M. 2008. The depiction of stuttering in contemporary juvenile fiction: implications for clinical practice. *Psychology in the Schools* 45 (7), 609–626.
- Martínez-Bello, V. E. & Martínez-Bello, D. A. 2016. Depictions of human bodies in the illustrations of early childhood textbooks. *Early Childhood Education Journal* 44 (2), 181–190.
- Matsumoto, V. & Black, R. 2019. An easy mark: YAL characters on the autism spectrum targeted by bullies. *Middle school journal* 50 (5), 23–31.
- McCallum, R. 1999. *Ideologies of identity in adolescent fiction: the dialogic construction of subjectivity*. Lontoo: Routledge.
- McCallum, R. 2006. Young adult literature. Teoksessa J. Zipes (toim.) *The Oxford encyclopedia of children's literature*. Oxford: Oxford University Press.
- McInally, K. 2006. Starving desire: new (deleuzean) readings of anorexia in Australian young adult fiction. *Papers: explorations into children's literature* 16 (2), 168–172.
- Mellon, C. A. 1989. Evaluating the portrayal of disabled characters in juvenile fiction. *Journal of youth services in libraries* 2 (2), 143–150.
- Meyer, A. E. 2013. "But she's not retarded": contemporary adolescent literature humanizes disability but marginalizes intellectual disability. *Children's Literature Association Quarterly* 38 (3), 267–283.
- Mikkola, H. 2008. *Mistä on pienet tytöt tehty?: syömishäiriöisten tyttöjen ja heidän naiseksi kasvamisensa representoiminen suomalaisessa nykynuortenkirjallisuudessa*. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto.
- Miskec, J. & McGee, C. 2007. My scars tell a story: self-mutilation in young adult literature. *Children's Literature Association Quarterly* 32 (2), 163–178.
- Newman-Stille, D. 2013. Where blindness is not (?) a disability: Alison Sinclair's "Darkborn Trilogy". *Mosaic* 46 (3), 43–58.

- Nyqvist, A. 2010. Vammaisuuden rakentuminen lastenkirjallisuudessa. Teoksessa S. Vehmas (toim.). Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus: Suomen vammaistutkimuksen seuran 2. vuosikirja. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 42–57.
- Orlando, M. 2018. Neurodiverse self-discovery and social acceptance in *Curious Incident* and *Marcelo in the Real World*. *Journal of literary and cultural disability studies* 12 (3), 321–335.
- Pamula, N. 2019. Precarious belonging: blindness, masculinity, and work in Polish young adult literature of the 1970s and 1980s. *Canadian Slavonic papers* 61 (2), 186–202.
- Perttunen, J. 2019. Masennusnarratiivi, masennuksen representaatio ja masennusdiskurssi suomalaisen nuortenkirjallisuuden näkökulmasta: esimerkkeinä Esko-Pekka Tiitisen *Elämänkirja* ja Hanna Marjut Marttilan *Tulikirja*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Phillips, N. 2005. Can "you" help me understand? Second-person narratives and the depiction of depression in A. M. Jenkin's *Damage* and Chris Lynch's *Freewill*. *The ALAN Review* 33 (1), 23–29.
- Potter, J. & Wetherell, M. 1987. *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Potter, T. 2013. Abject magic: reasoning madness in Justine Larbalestier's "Magic or Madness" trilogy. *Children's literature in education* 45 (3), 255–270.
- Prater, M. A. 1999. Characterization of mental retardation in children's and adolescent literature. *Education and training in mental retardation and developmental disabilities* 34 (4), 418–431.
- Prater, M. A. 2003. Learning disabilities in children's and adolescent literature: how are characters portrayed? *Learning disability quarterly* 26 (1), 47–62.
- Prater, M. 2008. Books that portray characters with disabilities: a top 25 list for children and young adults. *Teaching Exceptional Children* 40 (4), 32–38.
- Rana, M. 2017. "Why would I want to hear?": cochlear implants in young adult fiction. *Journal of literary and cultural disability studies* 11 (1), 69–80.

- Reinikainen, M.-R. 2007. Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Resene, M. 2016. A "Curious Incident": Representations of autism in children's detective fiction. *The Lion and the Unicorn* 40 (1), 81-99.
- Rättyä, K. 2001. Nuortenkirjat ja nuortenromaanit 1999. Teoksessa S. Häppälä & T. Peltonen (toim.) *Kuutamokeikka ja muita teitä tekstien kiehtovaan maailmaan*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto. 57-76.
- Rättyä, K. 2003. Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa P. Heikkilä-Halttunen & K. Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä: nuortenromaanit 2000-luvun taitteessa*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. 170-198.
- Rättyä, K. 2007a. Rajoja kohdaten: teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla. Väitöskirja, Turun yliopisto. Tampere: Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti.
- Rättyä, K. 2007b. Nuortenromaanit ja nykypuhekieli. *Virke*, 14-17.
- Salinger, J. D. 1977. *Sieppari ruispellossa*. Suom. P. Saarikoski. 13. painos. Helsinki: Tammi.
- Satokangas, H. 2019. Suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kokonaiskarttoitus. Lukuklaani. Lastenkirjainstituutti.
- Shakespeare, T. 2006. The social model of disability. Teoksessa L. J. Davis *The disability studies reader*. 2. painos. New York, London: Routledge. 197-204.
- Solantaus, R. 2008. Kehitysvammaisuus lasten kaunokirjallisuudessa: kuvausten määrä ja luonne. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Stjernholm, L. 2016. The portrayal of persons with intellectual disabilities in children's literature. *Journal of intellectual disability research* 60 (7-8), 811-811.
- Stroud, J. G. 1980. Portrayal of physically handicapped characters in adolescent fiction. *Top of the News* 36 (4), 363-367.
- Suoninen, E. 2016. Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino. 313-336.

- Sweed, Y. 2020. New directions in disability narratives: cyborgs and redefining disability in young adult literature. *Alif: journal of comparative poetics* (40), 186–211.
- Tausta, A. 2015. Vammaisuus yläkoulun ja lukion oppikirjoissa. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Teittinen, A. 2006. Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tekijänoikeuslaki 404/1961. Annettu Helsingissä 8.7.1961 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>. Luettu 25.1.2022.
- UPIAS. 1975. *Fundamental principles of disability*. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation.
- Uusi-Hautamaa, S. 2017. ”Sanat olivat alkaneet leijua sivuilta, kiertää päässäni kehää”: lukivaikeus Rick Riordanin teoksessa *Salamavaras*. Kandidaatintutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Vanni, S. & Heikkinen, H. 2015. Onko aivoissamme käyttämätöntä kapasiteettia? *Duodecim* 131 (18), 1644–1649.
- Varantola, K. 2013. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa: tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Vehkakoski, T. 2006. *Leimattu lapsuus?: vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Vehmas, S. 2005. *Vammaisuus: johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vehmas, S. 2012. Vammaisuus kulttuurisena konstruktiona. Teoksessa M.-L. Honkasalo & H. Salmi (toim.) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla*. Turku: k&h. 269–289.
- Vehmas, S. 2015. Vammaisuus ja yhteiskunnallisesti luodut haitat. *Janus: sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*. (22) 1, 84–88.
- Vuori, J. *Tutkimusetiikka ihmistieteissä*. Teoksessa J. Vuori. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/>. (Luettu 3.6.2022).

- Weselius, H. 2016. Sisällön analyysi ja laadullisen aineiston koodaaminen. Tutkimusmenetelmät. <https://docplayer.fi/25404527-Sisallon-analyysi-ja-laadullisen-aineiston-koodaaminen-tutkimusmenetelmat-hanna-weselius-2016.html>. (Luettu 6.10.2021).
- Wetherell, M. & Edley, N. 1999. Negotiating hegemonic masculinity: imaginary positions and psycho-discursive practices. *Feminism & psychology* 9 (3), 335–356.
- Wheeler, E. A. 2013. No monsters in this fairy tale: wonder and the new children's literature. *Children's Literature Association Quarterly* 38 (3), 335–350.
- WHO. 1985. ICDH: Vaurioiden toiminnanvajavuuksien ja haittojen kansainvälinen luokitus. Helsinki: WHO/Työterveyslaitos.
- WHO. 2004. ICF: Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Helsinki: WHO/STAKES.
- Wiggins, S. 2017. *Discursive psychology: theory, method and applications*. Los Angeles: SAGE.
- Willig, C. 2001. *Introducing qualitative research in psychology: Adventures in theory and method*. Buckingham: Open University Press.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>. (Luettu 13.11.2021).